

બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા
સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા

ઉકેલપત્ર : સત્સંગ પ્રાણ - પ્રથમખંડ

પ્રશ્નપત્ર - ૧

(સમય : સવારે ૯ થી ૧૨)

રવિવાર, ૪ માર્ચ, ૨૦૧૮

કુલ ગુણ : ૧૦૦

અગત્યની સૂચના

પ્રશ્નપત્રમાં દરેક પેટા પ્રશ્નની જમણી બાજુ દર્શાવેલ ખાનામાં, લખેલા ગુણની પછીના ખાલી ખાનામાં (ગુણ :)
પરીક્ષાર્થીને આપેલ ગુણ લખવાના છે. જો પ્રશ્નનો જવાબ ખોટો હોય તો તે ખાનામાં '૦' (આંકડામાં શૂન્ય) લખવું. ખરાં
(✓) કે ખોટાં (X) ની નિશાની દરેક પેટા પ્રશ્નની ડાબી બાજુની ખાલી જગ્યામાં જ પ્રશ્ન શરૂ થાય તે પહેલાં કરવી.

(વિભાગ - ૧ : 'વચનામૃત' ૩૦મી આવૃત્તિ સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૫)

અભ્યાસક્રમના વચનામૃત: ગ. પ્ર.-૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૪, ૨૭, ૩૭, ૪૪, ૪૭, ૫૦, ૬૦, ૬૭, ૬૮, ૭૧,
૭૬, સા-૭, પં.૩, ૭.

પ્ર.૧ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબનાં ગુણ આપવા નહીં.

૧. પુરુષોત્તમ નારાયણની મૂર્તિમાં કેની પેઠે ત્યાગભાગ સમજવો નહીં ? (પં.૭/૩૪૬)
૪. પુરુષોત્તમ નારાયણની મૂર્તિમાં સાકરના રસની મૂર્તિની પેઠે ત્યાગભાગ સમજવો નહીં
૨. શ્રીજમહારાજ ક્યાં જઈને કઈ મૂર્તિમાં રહીને પૂજારીનો ભક્તિભાવ અને છળકપટ દેખતા ? (પ્ર.૬૮/૧૩૩)
૪. શ્રીજમહારાજ પુરુષોત્તમપુરીમાં જઈ શ્રીજગન્નાથજીની મૂર્તિમાં રહીને પૂજારીનો ભક્તિભાવ ને છળકપટ દેખતા.
૩. મોટો અપરાધ કયો છે ? (પ્ર.૭૧/૧૪૧)
૪. ભગવાનના આકારનું ખંડન કરવું એ મોટો અપરાધ છે.
૪. આ સત્સંગમાં શું આશ્ચર્ય કહેવાય ? (પ્ર.૨૧/૩૩)
૪. આ સત્સંગમાં તો ભગવાનનો મોટો પ્રતાપ છે તેણે કરીને પશુનું પણ કલ્યાણ થાય છે, તો મનુષ્યનું કલ્યાણ થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય કહેવાય.
- પ્ર.૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોમાંથી કોઈ પણ બેના મુદ્દાસર જવાબ લખો. (ચાર થી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)
૧. પ્ર. ૩૭ પ્રમાણે કોને માથે કાળ, કર્મ ને માયા તેનો હુકમ નથી ? (પ્ર.૩૭/૬૫)
૪. 'આ ભગવાન ને ભગવાનના ભક્ત તે સદા સાકાર જ છે' એમ સમજતો હોય અને ગમે તેવા વેદાંતીના ગ્રંથ સાંભળે પણ ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તને નિરાકાર સમજે જ નહીં, અને એમ જાણે જે, એ ભગવાન વિના બીજો કોઈ જગતનો કર્તા છે જ નહીં અને એમ જાણે જે, 'ભગવાન વિના સૂકું પાંદડું પણ ફરવાને સમર્થ નથી,' એવી જેને ભગવાનને વિષે સાકારપણાની દૃઢ પ્રતીતિ હોય ને તે જેવો-તેવો હોય તો પણ એ અમને ગમે છે.
૨. નારદ સનકાદિક જેવા સુખિયા થવાનો ઉપાય જણાવો. (પ્ર.૨૦/૩૧)
૪. જે ભગવાનના પ્રતાપને વિચારીને અંતઃદષ્ટિ કરે છે, તે તો પોતાના સ્વરૂપને અતિશય ઉજ્જવલ પ્રકાશમાન જુએ છે અને તે પ્રકાશને મધ્યે પ્રત્યક્ષ એવો જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તેની મૂર્તિને જુએ છે અને નારદ સનકાદિક જેવો સુખિયો પણ થાય છે.
૩. પંચાળા ૩ પ્રમાણે જ્ઞાની શા માટે શ્રેષ્ઠ છે ? (પં.૩/૩૩૦-૩૩૧)
૪. હું તો એનો (ક્ષેત્ર) જાણનારો છું ને અતિ શુદ્ધ છું, અરૂપ છું, અલિંગ છું, ચેતન છું, અને એ ક્ષેત્ર તો અતિ મલિન છે, જડ છે, નાશવંત છે.' એમ દૃઢપણે સમજીને ને એ સર્વથી વૈરાગ્યને પામીને સ્વધર્મે સહિત જે ભગવાનને વિષે ભક્તિ કરવી તેને એકાંતિકી ભક્તિ કહીએ અને એને જ્ઞાની કહીએ. અને એ જે જ્ઞાની તે સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે.

૪. કેવી સમજણ હોય તેના હૃદયમાં ભગવાન સર્વ પ્રકારે નિવાસ કરીને રહે છે ? (પ્ર.૨૭/૪૬)

૪. પૂર્વે જે જે અનંત પ્રકારના આશ્ચર્ય થઈ ગયાં છે તથા હમણાં જે થાય છે તથા આગળ થશે તે સર્વે મને મળ્યા એવા જે પ્રત્યક્ષ ભગવાન તે વતે જ થાય છે' એમ સમજે. અને વળી પોતે એમ જ સમજતો હોય જે, ચાચે કોઈ મારી ઉપર ધૂડ નાંખો, ચાચે કોઈ ગમે તેવું અપમાન કરો, ચાચે કોઈ હાથીએ બેસાડો, ચાચે કોઈ નાક, કાન કાપીને ગધેડે બેસાડો, તેમાં મારે સમભાવ છે, તથા જેને રૂપવાન એવી યૌવન સ્ત્રી અથવા કુરૂપવાન સ્ત્રી અથવા વૃદ્ધ સ્ત્રી તેને વિષે તુલ્યભાવ રહે છે, તથા સુર્વણનો ઢગલો હોય તથા પથ્થરોનો ઢગલો હોય તે બેયને જે તુલ્ય જાણે છે, એવી જાતના જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્યાદિક જે અનંત શુભ ગુણ તેણે યુક્ત જે ભક્ત હોય તેના હૃદયમાં ભગવાન નિવાસ કરે છે.

પ્ર.૩ નીચે આપેલાં દૃષ્ટાંતોમાંથી કોઈ પણ એક દૃષ્ટાંત લખી તેનો સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ કરો.
(ચાર થી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : સિદ્ધાંત મૌલિક રીતે લખવાનો હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયનો સિદ્ધાંત પરીક્ષાર્થીએ લખેલો હોય તો તે દૃષ્ટાંતને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. દૃષ્ટાંતના ૩ ગુણ, સિદ્ધાંતનો ૧ ગુણ.

૧. અનુતાપ - પરિતાપ (પ્ર.૬૭/૧૩૩) જે પુરુષને પરમેશ્વર વિનાની બીજે ક્યાંય પ્રીતિ ન હોય તેનો એમ ગુણ ગ્રહણ કરે જે, 'આ પુરુષ તો અતિશય મોટા છે અને એને આગળ લાખો માણસ હાથ જોડીને ઊભા રહે છે તો પણ લેશમાત્ર સંસારના સુખને ઈચ્છતા નથી. અને હું તો અતિશય પામર છું જે કેવળ સંસારના સુખમાં આસક્ત થઈ રહ્યો છું અને પરમેશ્વરની વાતમાં તો લેશમાત્ર સમજતો જ નથી, માટે મને ધિક્કાર છે.' એવી રીતે અનુતાપ કરે અને મોટાપુરુષનો ગુણ ગ્રહણ કરે અને પોતાના અવગુણ ગ્રહણ કરીને અનુતાપ કરે. પછી એમ ને એમ પરિતાપ કરતે કરતે એના હૃદયને વિષે વૈરાગ્ય ઊપજે અને પછી તેમાં સત્પુરુષના જેવા ગુણ આવે છે. સિદ્ધાંત : મોટાપુરુષના ગુણ જોવા અને ગ્રહણ કરવા પોતાનામાં રહેલા અવગુણને જોવા અને ત્યાગ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો. તો સત્પુરુષ જેવા ગુણ આપણામાં આવે.

૨. મળની પેઠે ત્યાગ કર્યા યોગ્ય પદાર્થની નિરંતર વિસ્મૃતિ (પ્ર.૪૭/૮૮)
જેને વૈરાગ્યનિષ્ઠા પ્રધાન હોય તેને તો એક ભગવાનની મૂર્તિ વિના જે સર્વે માયિક પદાર્થમાત્ર તેને વિષે નિરંતર અરુચિ વર્તે, અને અસત્યરૂપ જાણીને પોતે મળની પેઠે ત્યાગ કર્યા જે ગૃહ, કુટુંબી આદિક પદાર્થ તેની નિરંતર વિસ્મૃતિ વર્તે. સિદ્ધાંત : હનુમાનજીએ સીતાજીએ આપેલી મોતીની માળા તોડીને જોવા લાગ્યા કે તેમાં રામ છે. રામ ન દેખાતા મોતીની માળાનો ત્યાગ કરે છે. સંસારની કિંમતીમાં કિંમતી વસ્તુ હોય પણ જો તે ભગવાનના અનુસંધાનવાળી ન હોય તો મળની જેમ ત્યાગ કરવો. અર્થાત તે તુચ્છ છે. તેમાં મોહ રાખવો નહિ.

પ્ર.૪ નીચેના પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ બે પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના વચનામૃતના સંદર્ભનું પ્રમાણ આપી સમજાવો.
(ત્રણ થી ચાર લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : (૧) સમજૂતી મૌલિક રીતે લખવાની હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયની સમજૂતી પરીક્ષાર્થીએ લખેલી હોય તો તે પ્રસંગને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. સંદર્ભ ૧ ગુણ, સમજૂતી ૧ ગુણ. (૨) ઉકેલપત્રમાં આપેલા સંદર્ભ સિવાય અભ્યાસક્રમમાં આવતા વચનામૃતમાંથી બીજો કોઈ પણ સંદર્ભ પરીક્ષાર્થીએ લખેલ હોય અને તે વિષયને અનુરૂપ આવતો હોય તો તેના ગુણ કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરીને મૂકવા. જ્યાં બે સંદર્ભ આવતાં હોય ત્યાં કોઈ પણ એક સંદર્ભ અને તેને અનુરૂપ સમજૂતી લખી હોય તો તેના પૂરા ગુણ આપવા.

૧. મછીયાવનાં ફોઈબા શ્રીજીમહારાજનું ગમતું ન કરી શક્યાં. (પ્ર.૭૬/૧૫૮)
સંદર્ભ : જેને પંચ વર્તમાનમાં કોઈ વાતે ખોટ્ય ન હોય અને ગમે તેવા વચનના ભીડમાં લઈએ અને એનું ગમતું મુકાવીને અમારા ગમતામાં રાખીએ તો પણ કોઈ રીતે દેહ પર્યંત મૂંઝાય નહીં. એવો હોય તે પાકો સત્સંગી છે. અને એવા હરિભક્ત ઉપર અમારે વગર કર્યું સહજે જ હેત થાય છે. સમજૂતી : “ભક્તિમાં સ્વભાવ આડા આવે તો તે ત્યાગ કરી દેવો, પણ ભગવાન થકી કાંઈ અધિક સમજવું નહીં” આમ ફેબાને સ્વભાવ આડો આવવાથી મહારાજનું ગમતું ન કરી શક્યા.

૨. મહારાજે મુકુંદ બ્રહ્મચારીને વિમુખ કર્યા અને ગળ્યું ચીકણું ન ખાવાની આજ્ઞા આપી છતાં બ્રહ્મચારીએ મહારાજને નિર્દોષ સમજ્યા. (પ્ર.૨૪/૩૯)

સંદર્ભ : પોતામાં ગમે તેવા ભૂંડા સ્વભાવ હોય ને જો ભગવાનને અતિશય નિર્દોષ સમજે તો પોતે પણ અતિશય નિર્દોષ થઈ જાય છે. સમજૂતી : ભગવાન અને સંતમાં જેવા ગુણદોષ જોવે તેવા આપણામાં આવે. સૂરજ સામે ફૂલ નાખો તો તે તમારી ઉપર જ આવશે. ધૂળ નાખશો. તે તમારી જ આંખમાં પડશે. માટે ભગવાન અને સંતને નિર્દોષ જ જાણવા.

૩. ગાડીનાં પૈડાંમાંથી એક પણ પૈડું ન હોય તો ન ચાલે. (પ્ર.૧૯/૨૯)

સંદર્ભ : આ સત્સંગને વિષે પોતાના આત્યંતિક કલ્યાણને ઈચ્છતો એવો જે ભક્તજન તેને એકલી આત્મનિષ્ઠાએ કરીને જ પોતાનું આત્યંતિક કલ્યાણરૂપ કાર્ય સરતું નથી તથા એકલી પ્રીતિ જે પ્રેમે સહિત નવ પ્રકારની ભક્તિ કરવી તેણે કરીને પણ તે કાર્ય સરતું નથી તથા એકલો જે વૈરાગ્ય તેણે કરીને પણ તે કાર્ય સરતું નથી તથા એકલો જે સ્વધર્મ તેણે કરીને પણ તે કાર્ય સરતું નથી, તે માટે એ આત્મનિષ્ઠા આદિક જે ચાર ગુણ તે સિદ્ધ કરવા.

સમજૂતી : આત્યંતિક કલ્યાણ કરવા માટે આત્મનિષ્ઠા, પ્રીતિ, વૈરાગ્ય અને સ્વધર્મ આ ચાર ગુણ એક સરખા હોવા જરૂરી છે. જેમ ચાર પૈડાંવાળી ગાડીમાં જો એક પણ પૈડું ઓછું હોય અથવા નાનું મોટું હોય તો તે ગાડી ચાલતી નથી. તે આ ચાર ગુણમાંથી જો કોઈ એક ગુણની ન્યૂનતા હોય તો આત્યંતિક કલ્યાણ થતું નથી.

૪. આત્મનિષ્ઠાની દૃઢતાવાળાં ઉદેપુરનાં ઝમકુબા ઊંટનાં ખોળિયામાં ત્રણ દિવસ પડી રહ્યાં. (પ્ર.૬૦/૧૧૨)

સંદર્ભ : (૧) એક તો આત્મનિષ્ઠાની દૃઢતા જોઈએ અને બીજું પંચવિધયનું તુચ્છપણું જાણ્યું જોઈએ અને ત્રીજું ભગવાનનું અતિશય માહાત્મ્ય જાણ્યું જોઈએ. (૨) જેને આત્મનિષ્ઠા પ્રધાન હોય તે તો ત્રણ દેહ અને ત્રણ અવસ્થા તેથી પર અને સત્તારૂપ એવો જે પોતાનો આત્મા તે રૂપે નિરંતર વર્તે, અને પોતાના ઈષ્ટદેવ એવા જે પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા તેને સર્વથી પર અને અતિશુદ્ધસ્વરૂપ અને સદા દિવ્ય સાકારમૂર્તિ સમજે. (પ્ર.૪૭/૮૯)

સમજૂતી : ભગવાન ભજવાનો અતિશય ખપ હોવાથી રાજપાટ, ધણી, ભૌતિક સુખનો ત્યાગ કરી મહારાજ પાસે જવા નીકળી જાય છે. રાજાના સિપાઈઓથી બચવા માટે ત્રણ દિવસ સુધી મરેલા ઊંટના ખોળિયામાં પડ્યા રહ્યા.

- પ્ર.૫ નીચે આપેલાં અવતરણોની પૂર્તિ કરો. (કુલ ગુણ ૯)

૧. ‘અને જેને એવું સાધુપણું આવ્યું તેને ને પુરુષોત્તમ ભગવાનને કાંઈ છેટું રહેતું નથી. અને બીજું સર્વે થાય પણ એવી સાધુતા આવવી તો ઘણી કઠણ છે અને એવો સાધુ તો હું છું જે ‘મારે વર્ણાશ્રમનું લેશમાત્ર માન નથી.’ (ગ.પ્ર. ૪૪/૮૩) (૨૩)
૨. ‘અનંત મુક્ત થઈ ગયા ને અનંત થશે, તેમાં ઉપાધિમાં રહીને નિર્લેપ રહે એવો કોઈ થયો નથી ને થશે પણ નહિ અને હમણાં પણ કોઈએ નથી અને કોટિ કલ્પ સુધી સાધન કરીને પણ એવો થવાને કોઈ સમર્થ નથી.’ (ગ.પ્ર. ૧૮૨૮) (૬)
૩. ‘અને થોથાની પેઠે ઈન્દ્રિયોની વૃત્તિઓ પાછી હઠે, એવું વર્તાય ત્યારે જાણીએ જે મનોમય ચક્રની ધારા કુંઠિત થઈ ગઈ. એવું સંતના સમાગમરૂપી નૈમિષારણ્ય ક્ષેત્ર જ્યાં દેખાય ત્યાં કલ્યાણને ઈચ્છવું અને ત્યાં અતિ દૃઢ મન કરીને રહેવું.’ (સારંગ. ૭/૧૯૧) (૨૯)

વિભાગ - ૨ : ‘ભગવાન સ્વામિનારાયણ જીવનચરિત્ર’

(ભાગ - ૧ છટ્ટી આવૃત્તિ મે ૨૦૧૩ ભાગ - ૨ છટ્ટી આવૃત્તિ જૂન ૨૦૧૨)

(ભાગ - ૧ ઉદ્દગીથ : ૧ થી ૨૨ તથા પરિશિષ્ટ - ૧,૨,૩ ભાગ - ૨ ઉદ્દગીથ : ૧ થી ૬ના આધારે)

નોંધ :- (૧) પ્રશ્ન : ૬ થી ૯ માટે અત્રે આપેલા ઉકેલપત્રમાં ફક્ત મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીની રજૂઆત તથા વિચારધારા પ્રમાણે ગુણ આપી શકાય. (૨) મુદ્દાની સામે આપેલા અંક ગ્રંથનો ભાગ, ઉદ્દગીથ અને પાના નંબર દર્શાવે છે (૩) અત્રે આપેલા પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના આધારે તૈયાર કરેલા હોવાથી તે જ પ્રસંગો માન્ય ગણવા. તે સિવાયના પ્રશ્નને અનુરૂપ પ્રસંગો પરીક્ષાર્થીએ લખ્યા હોય પણ અત્રે આપેલા ન હોય તો પુસ્તકમાં ચેક કરો. તે પ્રસંગ અભ્યાસક્રમનો છે કે નહિ ? જો અભ્યાસક્રમના અને પૂછેલા પ્રશ્નને અનુરૂપ પ્રસંગ હોય તો તેના ગુણ આપવા અને તરત જ ફોન દ્વારા કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરવું અને તે પ્રસંગ ઉદ્દગીથ અને પાના નંબર કાર્યાલયને જણાવવા.

પ્ર.૬ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (ત્રીસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૨)

નોંધ : બે પ્રસંગ વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ જ લીટીમાં ઉલ્લેખ હોય તેવા બીજા ચાર પ્રસંગ સાથે કુલ છ પ્રસંગ હોવા જરૂરી છે.

૧. પરિવર્તનના પ્રણેતા નીલકંઠ વર્ણી ('નરનારાયણના આશ્રમમાં' થી 'પૂર્વ બંગાળમાં' સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. 'અમે જોગીને તમે ભોગી. બંનેનો સ્વભાવ કેમ મળે ?' બદરીનાથમાં નીલકંઠની ટકોર સાંભળી રાજા રણજીતસિંહે રાજાશાહી સાજનો ત્યાગ કરી પગપાળા હરકી પેડી પર નીલકંઠને મળવા ગયા. ૧/૮/૧૩૨-૧૩૩
૨. તમારાં રાજ્યમાં કે કુંવરીઓમાં બંધાવા આવ્યો નથી. રાણી તથા બે કુંવરીઓમાં પરિવર્તન
- બ્રહ્મચારી જેમ રાજી રહે તેમ વર્તવું - રાણીના મોહનો ત્યાગ ૧/૮/૧૪૨-૧૪૩
૩. કઠારી તોડી મોહનદાસના મોહનો ભંગ કરી અજ્ઞાનનું ભાન કરાવ્યું. ૧/૧૦/૧૬૧
૪. શુદ્ધ બ્રાહ્મી સ્થિતિનું નવીન સનાતન દર્શન નીલકંઠ વર્ણીએ ગોપાળ યોગીને કરાવ્યું
- વર્ણીના પ્રસંગથી બ્રહ્મભાવને પામ્યા. ૧/૧૦/૧૭૪
૫. કાઠમંડુના રાજા રણબહાદુરને ઉપદેશ આપી અંતઃકરણ બદલ્યું. તેનું પેટશૂળ મટાડી, બંદીખાને પડેલા સાધુઓને મુક્ત કરાવ્યા. ૧/૧૦/૧૭૮-૧૭૯
૬. સિરપુરમાં મંત્ર-તંત્ર અને દોરા-ધાગાની નાગચૂડમાંથી બાવાઓને છોડાવવા ઉપદેશ
- નીલકંઠ વર્ણીના ઉપદેશના પ્રસંગથી બંગાળના બાવાઓની એક જમાત સન્માર્ગે વળી ! ૧/૧૧/૧૮૭
૭. સિદ્ધ વલ્લભ રાજાને સમજાયું કે મંત્ર, જંત્રવિદ્યાની સિદ્ધિ કરતાં પણ ભક્તિમાર્ગ શ્રેષ્ઠ છે.
નીલકંઠ વર્ણીએ તેમના પર ચમત્કાર કર્યો. ૧/૧૧/૧૮૮
૮. કાળપુરુષનું દાન લેનાર બ્રાહ્મણને 'તૃષ્ણા ત્યાગ'નો ઉપદેશ આપી તેની શ્યામતા દૂર કરી. ૧/૧૧/૧૮૮-૧૮૯
૯. મલિન મંત્ર તંત્ર વાળા પિઠૈકનું પરિવર્તન - તેને લાગ્યું કે વર્ણી જેટલા સ્થૂળ ભાવે દૂર જશે તેટલા સૂક્ષ્મભાવે મારા અંતરમાં દૃઢ થશે. ૧/૧૧/૧૯૭
૧૦. યોગમાં સિદ્ધિ તો છે પણ તેમાં વિઘ્ન છે દાસત્વ ભાવથી કરેલ ભક્તિથી મોક્ષ થાય છે
- નીલકંઠ વર્ણીની કૃપાથી યોગનું ફળ - નવ લાખ યોગીઓનો મોક્ષ ૧/૧૧/૧૯૯
૨. મુમુક્ષુ બાઈઓએ ઓળખેલ નીલકંઠ વર્ણીનું સ્વરૂપ ('દિવ્ય વનવિચરણ' થી 'દક્ષિણની યાત્રા' સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. બરેલી રાજમહેલમાંથી નીકળતાં પનિહારીઓનો નીલકંઠ પ્રત્યેનો પ્રેમ ભર્યો પ્રશ્ન. ૧/૭/૧૧૦
૨. હરિદ્વારમાં વિપ્ર પત્ની (પાર્વતી)એ કરેલ નીલકંઠની સેવા. ૧/૭/૧૧૨-૧૧૩
૩. હરૈયા ગામે હલવૈની વૃદ્ધ મા એ નીલકંઠને જમાડેલી મીઠાઈ. સાક્ષાત ભગવાન તરીકે થયેલી ઓળખ. ૧/૮/૧૩૬-૧૩૮
૪. વંશીપુરનાં રાણી, તેમની પુત્રી સુશીલા અને ઈલાએ કરેલી નીલકંઠની સેવા. ૧/૮/૧૩૯-૧૪૫
૫. બુટોલ નગરના રાજા મહાદત્ત અને તેમની બહેન માયારાણીનાં નીલકંઠની સેવાથી શુદ્ધ થયેલા અંતરમાં થયેલો પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર. ૧/૧૦/૧૬૬-૧૬૯
૬. બુટોલ નગરની કુંવરીઓ અને સખીઓને સદા નીચી દૃષ્ટિ રાખતા વર્ણીના દર્શનથી આનંદ ૧/૧૦/૧૬૮
૭. જયરામદાસની બહેનોને નીલકંઠમાં સાક્ષાત પરમાત્માની અનુભૂતિ. ૧/૧૧/૨૦૨-૨૦૩
૮. ભૂતપુરીના રસ્તે વિકટ વનમાં કાપડીના વેશે પાર્વતીએ નીલકંઠવર્ણીને જમાડેલો સાથવો. ૧/૧૩/૨૩૯
૩. બાળચરિત્રોમાં દેખાતું ઘનશ્યામનું ભગવાનપણું ('પુરુષોત્તમનું પ્રાગટ્ય અને બાળલીલા' થી 'અયોધ્યાની પુણ્યભૂમિમાં' સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. આંબલીનાં વૃક્ષને બદલે તુલસી ૧/૩/૩૬
૨. કડવાં ચીભડાં મીઠાં થયાં. ૧/૩/૩૭
૩. ચકલાંને સમાધિ કરાવી. ૧/૩/૩૮

૪. એક સાથે અનેક તીર્થોમાં રામપ્રતાપને ઘનશ્યામનાં દર્શન. ૧/૪/૪૭
૫. ઘનશ્યામે ભાભીની અંગૂઠી ચોરી. ૧/૪/૪૮
૬. ઘનશ્યામ રાત્રે મોડા આવતાં ભક્તિમાતા સાથે થયેલો સંવાદ. ૧/૪/૫૨
૭. ઘનશ્યામે ચીભડાંના વેલા ખેંચી કાઢ્યા. ૧/૪/૫૭
૮. ઘનશ્યામને ખાંપો વાગ્યો. ૧/૪/૬૦
- પ્ર.૭ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર ટૂંકનોંધ લખો.**
(દરેક ટૂંકનોંધમાં પાંચેક લીટીના બે પ્રસંગો લખવા.) (કુલ ગુણ ૮) નોંધ : દરેક પ્રસંગના ૨ ગુણ આપવા
૧. હિંસક પ્રાણીઓને વશ કરતા નીલકંઠવર્ણી ('દિવ્ય વનવિચરણ' થી 'જગન્નાથપુરીમાં' સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. શ્રીપુર મઠની બહાર રાત્રી રોકાણ સમયે આવેલો સિંહ હિંસક વૃત્તિ છોડી નીલકંઠવર્ણીની આગળ બેસી ગયો. ૧/૭/૧૧૮
૨. જગન્નાથપુરી પાસેના ગામમાં રીંછને વશ કર્યું. જગન્નાથપુરીની વાટે જંગલમાં ૧/૧૨/૨૦૬
૩. જયરામ પાસે અવેડો ભરાયો. બધા જ પ્રાણી એક સાથે પાણી પીવા ગયા. ૧/૧૨/૨૧૦
- ૨. પુલહાશ્રમની વાટે ('નેપાળમાં' ના જ પ્રસંગો)**
૧. અમે દુર્વાસાના યોગબ્રહ્મ શિષ્યો છીએ તેથી આ પૃથ્વી ઉપર ભ્રમણ કરીએ છીએ. અહીં આપનાં દર્શન થયાં. હવે અમે અક્ષરધામના અધિકારી બનીએ એવો આપ ઉપાય બતાવો - નાગા વૈરાગીઓની જમાતનાં ગુરુ નીલકંઠ વર્ણીને ૧/૧૦/૧૪૮-૧૫૦
૨. હું હિમાલય આજે મૂર્ત સ્વરૂપે આપનાં દર્શન અને સેવા કરવા માટે આવ્યો છું. મારી તપશ્ચર્યાના ફળરૂપે આપે સાક્ષાત્ મને દર્શન દીધાં તેથી હું કૃતાર્થ થયો છું. ૧/૧૦/૧૫૦
૩. 'મહારાજ !' આપ મારા નગરમાં પધારો અને અમને સૌને પાવન કરો. રાજા - નીલકંઠવર્ણીને ૧/૧૦/૧૫૨
૪. વૈરાગી જમાત પર અંજલિ છાંટીને સૌને ભાગવતી દીક્ષા આપી - મારા સંબંધનું સંપૂર્ણ સુખ લઈને તમો અક્ષરધામના અધિકારી થશો - નીલકંઠવર્ણી ૧/૧૦/૧૫૩
૫. વિચરણ કરતાં કાળો પર્વત અને ધવલગિરિ પાસે. ૧/૧૦/૧૫૩
૬. મુક્તિનાથ જવાના માર્ગે ચાલ્યા - મુક્તિનાથનાં દર્શન - ખૂબ આનંદ ૧/૧૦/૧૫૪
૭. ઉગ્ર તપનો પ્રારંભ - દૃઢ વૈરાગ્ય - દેહનો અનાદર - હિમાલયના સૂસવાતા વાયરામાં કૌપીનભેર - નિરાહારી. - સૂર્યદેવે દર્શન અને વરદાન ૧/૧૦/૧૫૫
૮. સત્યુગના નાશ થયેલ ધર્મનું પુનઃસ્થાપન કરવા માટેનો હેતુ - લોકો તપ કરતાં શીખે અને કલ્યાણપથને નિર્વિઘ્ન બનાવે તે હેતુથી ઉગ્ર તપ કર્યું. ૧/૧૦/૧૫૬
- ૩. હરબાઈ-વાલબાઈ ને વિમુખ ઠરાવ્યાં (રામાનંદ સ્વામી અને નીલકંઠ વર્ણીનું મિલન) થી 'રામ, લક્ષ્મણ, જાનકીની મૂર્તિઓ પધરાવવાનો નિષેધ' સુધીના જ પ્રસંગો)**
- ૧ 'આપણે સ્ત્રીઓને દીક્ષા આપીએ છીએ ?' હરબાઈ-વાલબાઈ માટે રામાનંદ સ્વામીને પ્રશ્ન. ૧/૧૭/૩૫૩-૩૫૫
૨. કાલવાણીમાં શ્રી હરિની સભામાં બંને બાઈઓનું આગમન અને મહારાજનો ઉપદેશ. ૧/૨૨/૪૪૬-૪૪૭
- ૩ અમે નવો પંથ ચલાવીશું. કલ્યાણનો ઈજારો તમારે ત્યાં નથી - હરબાઈની શ્રી હરિને સ્પષ્ટતા. ૧/૨૨/૪૪૮
૪. મુક્તાનંદ સ્વામી સાથે એકાંતમાં ચર્ચા. ૧/૨૨/૪૪૮
૫. ફરીથી શ્રીહરિનો સમજાવવાનો પ્રયાસ - બંનેની જુદા થવાની જાહેરાત. ૧/૨૨/૪૪૮-૪૪૯
- પ્ર.૮ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈપણ ત્રણ પ્રસંગ વર્ણવી મનન લખો.**
(પ્રસંગવર્ણન આઠેક લીટીમાં તથા મનન ચારેક લીટીમાં લખવું.) (કુલ ગુણ ૧૨)

નોંધ : પ્રસંગના ૩ ગુણ, મનનનો ૧ ગુણ. મનન અહીં આખ્યાં કરતાં જુદું પણ હોઈ શકે પણ વિષયને અનુરૂપ હોય તો તેના પૂરેપૂરા ગુણ આપવા.

૧. ભાદરામાં વસંતોત્સવ : આ.સં. ૧૮૬૦ (૨/૫/૬૦-૬૧) પ્રસંગ : ભાદરામાં વસંતોત્સવની સભામાં મહારાજે કહ્યું : ‘ધર્મ, અર્થ, કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થ છે. તે મુજબ આચરણ કરવાથી તેની સિદ્ધિ થાય છે. પણ ત્રણ ગુણ સત્ત્વ, રજ, અને તમ તેના ભાવથી પર થવાતું નથી. માટે ત્રણ ગુણથી પર થવું તે મોટો પુરુષાર્થ છે. તે જ મોક્ષ ! તે પુરુષાર્થ તો પ્રત્યક્ષ ભગવાનના સ્વરૂપનું જ્ઞાન અને તેમની ભક્તિથી જ સિદ્ધ થાય છે. મોક્ષની એ અંતિમ દશા છે. અમારા સ્વરૂપની ભક્તિ અમારા પરમ એકાંતિક સંતના પ્રસંગથી જ ઉદય થાય છે. જો ગાફલાઈમાં રહી અસુરોનો સંગ થઈ ગયો. તો જ્ઞાન ભક્તિના જે સંસ્કારો પડ્યા હશે, તે પણ નાશ પામી જશે.’ મૂળજી ભક્તનો પ્રશ્ન : ‘અસૂર કયા લક્ષણો કરીને ઓળખાય ?’ - શ્રીહરિ : ‘મનુષ્ય સ્વરૂપમાં જેમ ભગવાન અને સંત ઓળખવા કઠણ છે તેમજ મનુષ્ય સ્વરૂપમાં વિચરતા અસુરો પણ ઓળખવા કઠણ છે. બેઠક, ઊઠક, વાણી કે વિચાર વિનિમયથી અસુરો ઓળખાય છે. ભગવાન કે ભક્તના ચરિત્રમાં દોષ દેખવો, અન્યને દેખાડવો, આ અસુરના લક્ષણ છે. આવાં જે હોય તે સાધુના સ્વાંગમાં હોય કે ભક્ત બની તિલક, કંઠી ધારણ કરતા હોય પરંતુ તે અસુર જ છે. વળી જીવહિંસા કરતા હોય, સુરાપાન, માંસભક્ષણ, પરદારાનો સંગ કરતા હોય, રસાસ્વાદમાં લોલુપતા રાખતા હોય, વર્ણાશ્રમનો લોપ કરતા હોય તેવાને અસુર જાણવા. શ્રીહરિના સ્પષ્ટ શબ્દ સત્સંગમાં રહેલા સ્વાંગધારીઓને ઉઘાડા પાડવા માટે દર્પણરૂપ હતા. હરબાઈ, વાલબાઈ, રઘુનાથદાસ મૂળ રામાનંદ સ્વામીના ભક્ત હતાં, પરંતુ અંદરનું આસુરી બીજ પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે કોળ્યું અને તેમનું સ્વરૂપ ખુલ્લું થયું. મનન : મહારાજ અવાર-નવાર ઉત્સવો કરતા હતા. તેમાં ભેગા થયેલા ભક્ત સમૂહને સાચી દોરવણી આપતા. મોક્ષ માર્ગ કેવી રીતે જવાય અને કેવી રીતે પડાય તેનું સાચું માર્ગદર્શન આપતા. કેવાનો સંગ કરવો કેવાનો સંગ ન કરવો. તે પણ સમજાવતા. સત્સંગમાં રહેલા અસુરોના લક્ષણો ઓળખાવતા. જેથી ભોળા લોકો તેમાં બંધાય નહીં.
૨. ધર્મ-ભક્તિનો લગ્નોત્સવ (૧/૮-૯) પ્રસંગ : કૃષ્ણશર્માની પુત્રી બાલાદેવીના (ભક્તિદેવી) લગ્ન ઈટારપુરના પાંડે બાલશર્માના પુત્ર દેવશર્મા (ધર્મદેવ) સાથે નક્કી થયા. જાન વળાવવા સમયે કૃષ્ણશર્માએ બાલશર્મા પાસે વચન માંગી જમાઈ દેવશર્માને પોતાની પાસે રાખવાની અનુમતિ માગી. બાલશર્માએ આવું ધાર્યું ન હતું. છતાં ધીરજપૂર્વક વિચાર્યું કે છપૈયાપુરમાં કૃષ્ણશર્માને સાથ આપે એવા પુરુષની તેમને જરૂર છે. જામાત એ પુત્ર સમાન જ કહેવાય. તેમના સાથથી કૃષ્ણશર્માને ઓથ મળશે. બાલશર્માએ હા પાડતાં કહ્યું : ‘દેવ અહીં જ રહેશે. પુત્રની જેમ તેને પાળજો. છપૈયામાં તમારી જોડ અજોડ રહેશે.’ ભક્તિદેવીને આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું : ‘પૂર્વ થઈ ગયેલી સતીસ્ત્રીઓ જેવો પતિ વિષે પ્રેમ થાઓ. પતિવ્રતા ધર્મનું પાલન કરજો. વિપત્તિમાં આપણા કુળદેવતા હનુમાનજીને સંભારજો. તે તમારી રક્ષા કરશે.’ પુત્રને આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું : ‘બ્રહ્મકર્મ સદાય રાખજો. ભક્તિદેવીનું પાલન કરજો. વિકટ સંજોગોમાં પણ કદી ત્યાગ કરશો નહિ.’ પુત્રને ત્યાં રાખીને જાને વિદાય લીધી. મનન : દરેક માતાપિતાએ પોતાના પુત્ર અને પુત્રીને સારા ગૃહસ્થજીવનની જાણકારી આપવી જોઈએ. તેમની ફરજોથી વાકેફ કરવા જોઈએ. ગૃહસ્થધર્મનું અને કુળના આચાર-વિચાર સારી રીતે પાળી શકે. તેવી દોરવણી આપવી જોઈએ.
૩. ગિરનારની સિદ્ધભૂમિમાં : બાવાઓને વામન સ્વરૂપે દર્શન (૧/૧૫/૩૦૩) પ્રસંગ : સં. ૧૮૫૬ના શ્રાવણ સુદ દસમના દિવસે નીલકંઠ વર્ણી ગિરનાર ઉપર ગૌમુખી ગંગા પાસે આવ્યા. ત્યાં સ્નાન કરવા જતાં હતાં ત્યારે કેટલાક બાવાઓએ તેમને રોક્યા ત્યારે વર્ણીએ કહ્યું : ‘આ તીર્થ યાત્રિકો માટે છે. તમે શા સારું નાહવાની મનાઈ કરો છો.’ - વર્ણીએ વામનસ્વરૂપ ધારણ કર્યું. - દિડ્મૂઠ થયેલા બાવા પગમાં પડ્યા. વર્ણીએ સ્નાન કરી નિત્યવિધિ કરી ચાલવા લાગ્યા. ત્યારે બાવાઓએ કહ્યું : ‘તમારા સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવીને હવે ક્યાં જાઓ છો ?’ - વર્ણી : ‘એ કાંઈ જ્ઞાન થયું કહેવાય નહિ. એ તો દર્શન થયું કહેવાય. જ્ઞાન તો આ સ્વરૂપને હૈયામાં ધારી અડબંગાઈ છોડી સાધુતા ગ્રહણ કરશો ત્યારે થશે.’ - સ્વભાવ છોડ્યા વિના સાધુતા ન આવે. - આપ એવા થવાય તેવા આશીર્વાદ આપો તો થવાય - અમારા આશીર્વાદ અને તમારો પુરુષપ્રયત્ન બંનેનો મેળ ખાય ત્યારે તેવા થવાશે. માટે જે હેતુસર સંસાર છોડ્યો છે તે વિચારીને એ માર્ગ ચાલવા માંડો. મનન : પ્રત્યક્ષ મળેલા સ્વરૂપને ઓળખવું જોઈએ.

કોઈપણ ધર્મસ્થાનમાં ક્યારેય કોઈને મનાઈ કરવી જોઈએ નહિ. ‘ન જાણે કિસ રૂપમેં નારાયણ મિલ જાય.’ કોઈપણ કાર્યની સિદ્ધિ એકલા આશીર્વાદથી જ થતી નથી. તેમાં પુરુષપ્રયત્ન પણ કરવો જોઈએ.

૪. ફણેણીમાં (૧/૧૯/૩૮૪-૩૮૫) પ્રસંગ : સહજાનંદ સ્વામીના પટ્ટાભિષેક પછી રામાનંદ સ્વામી સહજાનંદ સ્વામીને લઈને ફણેણી આવ્યા. ત્યાં સભાને સંબોધતા રામાનંદ સ્વામીએ કહ્યું : “વર્ણીનો પટ્ટાભિષેક અદ્ભુત થઈ ગયો. વર્ણી પધાર્યા ને સૌનાં દુઃખ ટળ્યાં. અમારું કાર્ય પણ હવે પૂરું થયું. આગળ શ્રીકૃષ્ણ, ઉદ્ભવ, અકૂર, યુધિષ્ઠિર, અર્જુન વગેરે નરદેહ ધરી આવ્યા હતા, પણ સૌ ચાલ્યા ગયા. કોઈ આ પૃથ્વી ઉપર રહ્યું નથી. આ લોક જ મૃત્યુલોક છે. અમે પણ હવે દેહ મૂકશું. આ વર્ણીને તમારાં સૌનાં રક્ષણ માટે મૂકતા જઈએ છીએ, તો કોઈ શોક કરશો નહિ.” વજ્રપાત સમી આ વાણીમાં સૌએ રામાનંદ સ્વામીની નિશ્ચયાત્મક દૃઢતા ભાળી. મહાન પુરુષ કૃતનિશ્ચય હોય છે. તેમને આ લોકનું કોઈ આલંબન હોતું નથી. પોતાના કાર્ય પૂરતો જ દેહ ટકાવી, કાર્યની સમાપ્તિ સાથે જ દેહ છોડવા તેઓ તત્પર બની જાય છે. શિષ્યોના સ્નેહનાં બંધનો તેમને બાંધી શકતાં નથી. કારણ તેઓ ફક્ત પરમાત્મામાં જ બંધાયેલા હોય છે. રામાનંદ સ્વામીનો આ નિશ્ચય હતો. શિષ્યોને તેમણે વર્ણીનું રક્ષણ આપી સાંત્વન આપ્યું. મનન : મોટાપુરુષ ક્યારે પણ પોતાના શિષ્યોને નોંધારા છોડતા નથી. તેઓ પોતાના જેવા સમર્થ પુરુષને પોતાની પાછળ મૂકતા જાય છે. મોક્ષનો રાજમાર્ગ ચાલુ જ રહે છે.

૫. શ્રીહરિ બાપુભાઈના આમંત્રણથી વડતાલ પધારે છે (૨/૪/૪૩-૪૫) પ્રસંગ : બોચાસણમાં બાપુભાઈએ શ્રીહરિને વરતાલ પધારવા આમંત્રણ આપતી વખતે વરતાલ આવેલા સંન્યાસીની વાત કરવા લાગ્યા. તળાવને કાંઠે ઘેલા હનુમાન પાસે બોરડી નીચે મુકામ - નિઃસ્પૃહ, ઉપદેશ આપવામાં ચીવટવાળા - પ્રજ્ઞાયક્ષુ ભગવાનદાસને દેખતા કર્યા - ઘેર આવવા આમંત્રણ આપ્યું - સ્થાનના મહિમાની વાત - આંહી ભવિષ્યમાં લક્ષ્મીનારાયણનું મોટું મંદિર થશે.- બોરડી નીચે લક્ષ્મીજીએ તપ કરેલું. તેથી ત્યાં લક્ષ્મીજી સદાય બિરાજશે. - સિદ્ધોની વાત ખોટી ન હોય. - તમારા ગામમાં પૂર્ણ પુરુષોત્તમ પધારશે. - હા આવ્યા જ છે ને !- શબ્દ સાંભળતા જ અંતરક્રમાડ ઊઘડી ગયા - સમાધિમાં જે સ્વરૂપનાં દર્શન થયાં હતાં. તેની સ્મૃતિ થઈ. મહારાજને પગે લાગી કહ્યું : ‘આપ તો સર્વજ્ઞ છો. છતાં મારા જેવા અબુધની વાત સાંભળે રાખી ?’ - મહારાજ : ‘તમારી ભક્તિભાવભરી વાતો સાંભળવા જ અમે પ્રગટ થયા છીએ. અમારું સર્વજ્ઞપણું દબાવી તમારી રીતે વર્તીએ તો જ તમને આનંદ આવે ને !’ મહારાજ વરતાલ પધાર્યા ત્યારે દાજીભાઈને ચરણમાં સોળ ચિહ્ન જોવાનો સંકલ્પ થયો. તે મહારાજે પૂરો કર્યો. દાજીભાઈને મહારાજ સાક્ષાત્ પ્રભુ છે એવો નિશ્ચય થઈ ગયો. વાસણ સુથારને ઘેર પધાર્યા. સુથારની પ્રાર્થના : ‘આપનાં ચરણકમળનું નિત્ય ધ્યાન રહે એવી કૃપા કરો.’ શ્રીહરિએ તેમની ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈને તેમને તે વરદાન આપ્યું.

મનન : મહારાજના પ્રાગટ્યના છ હેતુઓમાં એક હેતુ ભગવાનને વિશે પ્રીતિવાળા મુમુક્ષુઓના મનોરથ પૂર્ણ કરવા અને તેમને લાડ લડાવવા.

પ્ર.૯ નીચે આપેલાં પાત્રોમાંથી કોઈ પણ એક પાત્રના પ્રસંગો વર્ણવી વ્યક્તિત્વનું આલેખન કરો. (કુલ ગુણ ૮)

નોંધ : પાત્રના પ્રસંગો વધારે હોય તેથી બધા જ પ્રસંગોનું વર્ણન હોવું જરૂરી નથી. તે પરીક્ષાર્થી પર આધાર રાખે છે. ૬ ગુણ પ્રસંગોના અને ૨ગુણ વ્યક્તિત્વનાં આલેખનના આપવા.

૧. મગનીરામ (અદ્વૈતાનંદ) (‘સમાધિ દ્વારા શ્રીહરિનાં ઐશ્વર્યનું દર્શન’ ના જ પ્રસંગો) (૧/૨૧/૪૨૪-૪૨૯) પ્રસંગ : ૧. દ્રાવિડ દેશનો દેવીભક્ત તાંત્રિક સૌરાષ્ટ્રમાં - બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મ - બંગાળામાં વાત સાંભળી કે પીપા નામના રાજાને શારદાદેવી પ્રત્યક્ષ દર્શન દેતા હતા. - તેવા ગુરુની શોધમાં - એક વિપ્રે મગનીરામને સાધના બતાવી સરસ્વતી દેવીનો સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો. - પોતાની પુત્રી સાથે લગ્ન કરવાની વાત - આજીવન બ્રહ્મચર્યવ્રત ગ્રહણ કરનાર મગનીરામે કહ્યું : ‘આપ મારા ગુરુ કહેવાઓ અને ગુરુપુત્રી ભગીની કહેવાય. માટે આવો અનુચિત વ્યવહાર થઈ શકે નહિ. - ધર્મપરાયણતાથી ગુરુ પ્રસન્ન - જગન્નાપુરીમાં બાવાઓના અડ્ડામાં - સંગ દોષથી અધઃપતનની શરૂઆત - બાવાઓના કુસંગે ધન-સ્ત્રીનો સંપૂર્ણ યોગ થયો. મદ્ય-માંસનો ભોગી બન્યો. પ્રભુપ્રાપ્તિની ખોજમાં નીકળેલો કુસંગમાં સંસ્કારો અને ધ્યેય બધું જ ભૂલી ગયો.- સૌરાષ્ટ્રમાં રાજાઓ પાસે પૈસા પડાવતો પોરબંદર આવ્યો - ગોસાંઈજીના મઠનો વૈભવ જોઈ ગોસાંઈજીને મંત્રનો પ્રભાવ બતાવી માર માર્યો. - ગોસાંઈજીએ

કહ્યું : ‘અમારા જેવા દેડકા તો તે બહુ ડાંભ્યા છે પણ મણિધર તને મળ્યો નથી. તારો ગર્વ જીવનમુક્તા ઉતારશે. - જીવનમુક્તાને જીવનથી મુક્ત કરી દેવાના નિશ્ચય સાથે માંગરોળ આવ્યો. - ત્યાંના નવાબ શ્રીહરિના શિષ્ય - નવાબ પાસે થઈને શ્રીહરિ પાસે આવ્યો. - શ્રીહરિ : ‘પરમાત્મા પાસે કોઈની સિદ્ધિ ચાલતી નથી.’ - શ્રીહરિ પાસે ઘસ હજાર રૂપિયાની માગણી - જોઈએ તો અન્ન આપીએ રૂપિયા અમે રાખતા નથી. - ઉતારે આવી શારદાદેવીની આરાધના - શારદાદેવીએ ધ્યેયની કરાવેલી સ્મૃતિ - માતા પાસે માગણી ‘મને સીધા રાહ પર મૂકો, ભગવાન ભેટાડો.’ - ‘તું જેની પાસે સિદ્ધાઈ બતાવવા ગયો હતો તે જ પરમાત્મા છે, અક્ષરેશ છે. તારું કલ્યાણ તેઓ કરશે.’- બીજે દિવસે શ્રીહરિ પાસે ગયો. - માફીની યાચના - શ્રીહરિએ કરેલી કસોટી - જટાને સંતોના રસ્તે પથારવા કહ્યું, સંતોના જોડાવાળી ગાંસડી માથે ઉપાડી સૌ સંતોની પ્રદક્ષિણા કરી. દાદી-મૂછ જટા ઉતારી નાખી. - મહારાજે દીક્ષા આપી ‘અદ્વૈતાનંદ’ નામ આપ્યું.

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : સાત્ત્વિક વૃત્તિવાળા હતા. સંગ દોષથી બીજા માર્ગે ચડી ગયા હતા પણ જ્યારે શ્રીહરિનો યોગ થયો. તેમણે કરેલી કસોટીમાં ક્યાંય પાછી વૃત્તિ ન વાળી શૂરવીર થઈને આજ્ઞા પાળી.

૨. મયારામ ભટ્ટ (‘તીર્થરાજ લોજપુરમાં’ થી ‘ધર્મધુરાની સોંપણી’ સુધીના જ પ્રસંગો)

૧. થાંભલાને બાથ ભીડીને રહેવું એટલે સત્સંગના સ્તંભ સમાન આ મુક્તાનંદ સ્વામીની આજ્ઞામાં રહેવું. ૧/૧૬/૩૨૬
૨. મુક્તાનંદ સ્વામી અને સરજુદાસે લખેલા પત્રો લઈ ભુજમાં રામાનંદ સ્વામી પાસે ગયા ૧/૧૬/૩૩૨-૩૩૩
૩. ટીપણું ફેંકી દેવા ગયા - ‘વર્ણીની મરજી જોઈને બોલજો’ રામાનંદ સ્વામીએ કહ્યું : ‘વર્ણી છે તો નાના બાળ પણ ઈશ્વર જેવા સમર્થ છે’ - મયારામ ભટ્ટને પ્રતીતિ ૧/૧૬/૩૩૫-૩૩૬
૪. રામાનંદ સ્વામી પ્રત્યેના ગુરુભાવથી વર્ણીને પોતાના અંતરમાં પેસવા દીધા ન હતા. ૧/૧૭/૩૫૮
૫. સહજાનંદ સ્વામીની ધર્મધુરા પ્રસંગે મયારામભટ્ટનો ઉત્સાહ ૧/૧૮/૩૭૫

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : રામાનંદ સ્વામીમાં ગુરુભાવ હોવાથી તેમના સિવાય ક્યાંય વૃત્તિ જવા દેતા નહિ. તેમની મરજી જાણીને આજીવન સગપણ કર્યું નહિ. શ્રીહરિના સર્વોપરી ચરિત્ર જોવા છતાં સંશયવૃત્તિ રહી જતી. તે જ કારણે મુક્તાનંદ સ્વામીને સમાધિ પ્રકરણ અંગે વાત કરી શ્રીહરિને ઠપકાના શબ્દો કહેવડાવ્યા પણ મુક્તાનંદ સ્વામીનો સંશય દૂર થઈ આરતી બનાવી ત્યારે સ્વામીને પૂછ્યું તમને સમાધિ થઈ ? ત્યારે સ્વામીએ તેમને રામાનંદ સ્વામીનો સંદેશો આપ્યો અને સંશયવૃત્તિ દૂર થઈ ગઈ.

વિભાગ - ૩ : ‘ધાર્મિક વિધાનો અને ભાવનાઓ’ સાતમી આવૃત્તિ, સપ્ટેમ્બર - ૨૦૧૪ અને

સામાન્ય જ્ઞાન નિબંધ

પ્ર.૧૦ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ ૫)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબના ગુણ આપવા નહીં.

૧. ભગવાનની શરણાગતિ પ્રતિઘોષિત કરતો મંત્ર લખો. (૫/૪૭)
૪. કાલ માયા પાપ કર્મ યમદૂત ભયાદહમ્! સ્વામિનારાયણ શરણ પ્રપન્નોઽસ્મિ સ પાતુ મામ્હ
૨. ટી.વી. ઝેર છે એવું કોણ કહે છે ? (૧૦/૭૬)
૪. ટી.વી. ઝેર છે એવું પ્રમુખસ્વામી મહારાજ કહે છે.
૩. મંદિર એટલે શું ? (૬/૪૮)
૪. ભક્તની સેવા અંગીકાર કરવા, ભક્તને સુખ આપવા પ્રત્યક્ષરૂપે અથવા અર્ચન સ્વરૂપે-મૂર્તિરૂપે ભગવાન જ્યાં બિરાજતા હોય તે આવાસ એટલે જ મંદિર.
૪. ટી.વી.ના લીધે બાળકો પર કઈ ત્રણ અસરો થાય છે ? (૮/૬૮-૬૯)
૪. ટી.વી.ના લીધે બાળકો ત્રણ અસરો થાય છે. (૧) શારીરિક અસર (૨) શૈક્ષણિક તેમજ બૌદ્ધિક અસર (૩) આંતરિક અસર
૫. મંત્ર કોનું સ્વરૂપ કહેવાય ? (૩/૨૫)
૪. મંત્ર ભગવાનનું સ્વરૂપ કહેવાય.

પ્ર.૧૧ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ લખો. (ચાર થી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૬)

૧. ઘરસભામાં બાળસંસ્કાર કેવી રીતે આપવા ? (૧૦/૬૫-૬૬)

જ. બાળમાનસ પોતાના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર ઝંખતું હોય છે. ઘરસભામાં બાળકને પણ મહત્ત્વ અપાય તો બાળકને ઘરસભા પોતીકી લાગશે. ઘરસભા પ્રત્યે પ્રેમ જાગશે. ઘરસભામાં બાળક ધૂન બોલાવે, કીર્તન ગાય, શ્રીજીમહારાજના કે ગુરુપરંપરાના જીવનપ્રસંગો કહે તેવું આયોજન કરી શકાય. આ ક્રિયાઓથી બાળકને ઘરસભામાં ઉમંગ જાગશે. જીવનપ્રસંગોને આધારે બાળક સદાચારના પાઠ ભણશે, આચરણમાં મૂકશે. બાળક પાસે કીર્તનો અને સ્વામીની વાતો બોલાવવાથી તેને તે કંઠસ્થ કરશે અને એ વિચારોની છાપ પણ એના મન પર પડશે. સત્સંગવિષયક પ્રશ્નોત્તરી પણ કરી શકાય. બાળક સારી રજૂઆત કરે તો પ્રશંસા કરવી.

૨. પૂજાની પવિત્રતા કેવી રીતે જાળવવી ? (૨/૧૮)

જ. પૂજા ભગવાનનું સ્વરૂપ છે. એને જ્યાં ત્યાં ન મુકાય. મંદિર પાસે કે અન્ય કોઈ યોગ્ય સ્થાને પૂજા મુકાય, જેથી પૂજા જ્યાં ત્યાં અથડાય નહીં ને ભૂલમાં પણ પગ ન લાગી જાય કે અન્ય વસ્તુઓ ચા-દૂધ વગેરે એની ઉપર ઢોળાય નહીં. પૂજા કરતી વેળાએ પણ સ્વચ્છ જગ્યાએ જ પૂજા કરવી જરૂરી છે. જગ્યાની સંકડાશ હોય તો પૂજા કરવાના સ્થળ પૂરતી સ્વચ્છતા સાચવી લેવી.

૩. રાજસી આહારની વિગત લખો. (૧૧/૮૨)

જ. રાજસી આહાર : મધુર રસ વિનાના પાંચ રસો ખાટો, ખારો, તીખો, તૂરો ને કડવો અલગ અલગ લેવાય તે રાજસી આહાર છે. આ ઉપરાંત, અત્યંત ગરમ (ચૂલા પરથી તરત ઉતારેલા), લૂખા (જે આહાર ખાધા પછી ખૂબ પાણી પીવું પડે છતાં તૃષ્ણા ન છીપે તેવા), તળેલા, શેકેલા, ઉકાળેલા, વઘારેલા, દાહ કરનાર (લવિંગ, તજ, લીંડી પીપર, જાવંત્રી, એલચી આદિ), મોંમાં ઝણઝણાટને પાણી ઉત્પન્ન કરનારા, જેના સેવનથી દુઃખ, શોક, ગ્લાનિ તથા રોગ ઊપજે છે, તે રાજસી આહાર છે.

પ્ર.૧૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોમાંથી કોઈ પણ એકનો મુદ્દાસર જવાબ લખો. (દસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૩)

૧. ઘરમંદિર કેવા સ્થાને પ્રતિષ્ઠિત કરવું જોઈએ ? (૭/૫૩-૫૪)

જ. આપણા ઘરે આપણો પ્રિય ક્રિકેટર આવે તો ક્યાં બેસાડીશું ? દીવાનખંડમાં કે ઘરના પછવાડે કચરાના ઢગલાને સંઘરતા વાડામાં ? આપણો પ્રિય નેતા કે અભિનેતા - અરે, આપણી પ્રિય કોઈ પણ વ્યક્તિને વધાવવા આપણે રસ્તા સાફ કરીશું, ચોક વાળીશું, ઘર રંગીશું, રંગોળી પૂરીશું, ધૂપ કરીશું, અત્તરથી વાતાવરણ મધમધતું કરી દઈશું અને પ્રિય વ્યક્તિ આવે ત્યારે સ્વચ્છ, સુઘડ અને સુંદર સ્થાને બેસાડીશું. તો પછી સર્વના આધાર, આપણા પ્રાણ-આધાર પ્રિયતમ પરમાત્માને પણ એવા જ સુંદર, સુઘડ અને સ્વચ્છ સ્થાનમાં જ પધરાવીશું ને ! ઘરના એક ખૂણામાં, સીડી નીચે બારણાની પાછળ કે નાના-શા ગોખલામાં પ્રભુને થોડા પધરાવાય ! મોટું મકાન હોય તો ઘરમંદિર માટે એક અલાયદો ઓરડો ફાળવી શકાય. અન્યથા, ઉજાસભર્યા પવિત્ર ઓરડામાં ઘરમંદિર રાખી શકાય. નાનાશા મકાનમાં તો મુખ્ય ઓરડામાં જ ઘરમંદિરને આગવું સ્થાન આપવું જરૂરી છે. સુંદર, સ્વચ્છ, સુઘડ અને ઉજાસભર્યા સ્થાને ઘરમંદિર પ્રતિષ્ઠિત કરવું જરૂરી છે.

૨. દંડવત્ પ્રણામના શા લાભ છે ? (૩/૩૨-૩૩)

જ. દંડવત્ પ્રણામમાં ત્રણ યોગાસનોનો સુમેળ છે - નમસ્કારાસન, એકપાદ પ્રસરણાસન અને ભુજંગાસન. આનાથી ગળાનો દુખાવો, કેડનો દુખાવો મટે છે. કરોડરજજુની સ્થિતિસ્થાપકતા વધે છે. ગરદન, ખભા, છાતી અને પીઠના સ્નાયુઓને કસરત મળે છે. પાચનશક્તિ વધે છે. પેનક્રિયાસ અને એડ્રિનલ ગ્રંથિઓ કાર્યાન્વિત થતાં ડાયાબિટીસ દૂર થાય છે. આ તો થઈ શારીરિક લાભની વાત; પણ માનસિક લાભ વિશેષ છે. મૅડિકલ લાભ પણ વિશેષ છે. મૅડિકલના અભ્યાસમાં એ વાત આવે છે કે આપણા શરીરની જુદી જુદી સ્થિતિમાં, દા.ત. બેઠા હોઈએ, સૂતા હોઈએ, ચાલતા હોઈએ વગેરેમાં આપણા શરીરની અંતઃસ્ત્રાવી ગ્રંથિઓ પર જુદી જુદી અસરો થતી હોય છે. વૈજ્ઞાનિકોએ જુદી જુદી સ્થિતિમાં વ્યક્તિના શરીરનું બ્લડપ્રેશર, માનસિક પરિસ્થિતિ, લોહીમાં હોર્મોન્સનું પ્રમાણ વગેરે માપ્યાં તો દંડવત્ પ્રણામની મુદ્રામાં સૌથી શ્રેષ્ઠ અને સમતોલ પરિણામ મળ્યાં. માણસ ક્રોધ કરે ત્યારે શરીરમાં એવી રાસાયણિક પ્રક્રિયાઓ થાય છે કે જે લોહીને બગાડે, જે મગજને - જ્ઞાનતંતુને નુકસાન પહોંચાડે

છે. આ ક્રોધ માનને કારણે ઊપજે છે. દંડવત્ પ્રજ્ઞામમાં નમ્રભાવ છે, જેથી માન ન આવે અને પરિણામે ક્રોધ ન ઊપજે. આમ, માન અને ક્રોધ રૂપી દુર્ગુણોથી બચી, માનસિક શાંતિ અને આનુષંગિક શારીરિક લાભ વ્યક્તિને દંડવત્ પ્રજ્ઞામથી પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્ર.૧૩ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (પંદર થી વીસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૬)

૧. ઘરસભા એટલે શું ? ઘરસભાથી શા લાભ થાય છે ? (૮/૫૮-૫૯)

જ. ઘરસભા એટલે શું ? માણસ બૌદ્ધિક પણ છે અને લાગણીપ્રધાન પણ છે. માણસના પારસ્પરિક સંબંધો બુદ્ધિથી નહીં પણ લાગણીથી, સ્નેહથી બંધાયેલા હોય છે. સ્નેહના તાંતણે એકત્રિત થઈ રહેલા આબાલવૃદ્ધનો સમૂહ એટલે જ કુટુંબ કે પરિવાર. સ્નેહ વિના તો ટોળું કહેવાય. પરસ્પર સ્નેહ વિના માણસ સ્વકેન્દ્રી બની જતાં કોઈનું થોડું પણ સહન કરી શકતો નથી. કુટુંબના સમૂહમાં પોતાનું જ આગવું વ્યક્તિત્વ ઉપસાવવા મથતા અનેક પ્રશ્નો સર્જાય છે. આધુનિક યુગના ભોગવાદી વિચારોના ઝપાટાઓમાં સ્નેહના તંતુઓ ઇન્નબિન્ન થઈ જાય છે. આ સ્નેહના તંતુઓને સમજણ અને જ્ઞાનના ઓપથી મજબૂત બનાવી, તેને ગૂંથી, એક કૌટુંબિક વસ્ત્ર તૈયાર કરતી હાથશાળા એટલે જ ઘરસભા. આત્મીયતાનો સેતુ એટલે ઘરસભા. ઘરની પ્રત્યેક વ્યક્તિનું ઘડતર કરતી શાળા એટલે ઘરસભા. ઘરના પરિવારજનોની, આબાલવૃદ્ધોની સૌની સત્સંગ સભા એટલે ઘરસભા. સત્સંગ વ્યક્તિને ઘરે છે. વ્યક્તિમાં સદાચારનાં બીજ વાવે છે. અંતર તપાસતાં શીખવે છે. પોતાના દોષ સાંભળી, અન્યના ગુણોને પ્રહણ કરવાનો વિવેક શીખવે છે. પ્રભુભક્તિ વધે છે. નમ્રતા આવે છે. સત્સંગથી તો કંઈ કેટલાયે લાભ થાય છે. સત્સંગગંગા ઘરઆંગણે વહેતી થાય તો ઘર પણ તીર્થરૂપ બની જાય. ઘરને તીર્થ બનાવતી ગંગા એટલે ઘરસભા.

ઘરસભાથી થતા લાભ : (૫૯-૬૦) (૧) બાળકોમાં સારા સંસ્કારો પડે છે. (૨) બાળકોની ટીવી જોવાની કૂટેવ દૂર થાય છે. તેથી તેઓ અભ્યાસમાં તેજસ્વી બને છે. (૩) કુટુંબના યુવાનોમાં નમ્રતા આવે છે અને વડીલો માટે માન વધે છે. (૪) વ્યસનો દૂર થાય છે. (૫) કુટુંબીઓમાં આત્મીયતા થાય છે અને અણસમજણ ને ઝઘડાઓ દૂર થાય છે. (૬) ક્રોધ, સ્વાદ, ઈર્ષ્યા, માન જેવા દુઃખકારી સ્વભાવો ટળે છે. (૭) વ્યવહારના સારા-માઠા પ્રસંગોમાં સ્થિરતા રહે છે. (૮) વ્યવહાર સુધરે છે (૯) ઘરમાં અખંડ શાંતિ રહે છે.

૨. આરતી એટલે શું ? (૪/૪૦-૪૨) પૂજાવિધિ એ ભગવાનને સન્માન આપવાની, સત્કાર કરવાની વિધિ છે. ઘરે મહેમાન આવે તો આપણે એમને અંધારામાં બેસાડી રાખીએ ? તરત જ દીવો કરી અજવાળાં પાથરીએ. આરતી પણ પરમાત્માની પધરામણી કે સ્વાગતનું પ્રતીક છે. ભગવાનને જ્ઞાનના પ્રકાશ દ્વારા જ અંતરમાં પધરાવાય. જ્ઞાનનું પ્રતીક પ્રકાશ છે, દીવાની જ્યોત છે. પ્રકાશમાં જ ભગવાનનાં દર્શન થાય. આમ, ભગવાનનો સત્કાર કરતાં પ્રકાશ પાથરવાની વિધિ એટલે આરતી. વળી, આરતીનો અર્થ એવો થાય છે કે ‘આસમન્તાત્ રતિઃ’ અર્થાત્ ‘હે ભગવાન ! મારો સમગ્ર પ્રેમ કેવળ આપના વિષે જ થાઓ.’ આ ભાવથી થતી ભગવાનની પ્રાર્થના તે આરતી. પૂર્વે મંદિરોનાં ગર્ભગૃહોમાં અંધારું ઘણું રહેતું. દીવાની જ્યોતથી ભગવાનનાં દર્શન થતાં. ભગવાનનાં અંગેઅંગના દર્શન કરવા દીવાની જ્યોતને નખશિખા પર્યંત ફેરવવામાં આવતી, પરંતુ આ સ્થૂળ ક્રિયામાં, દીવાની જ્યોતના પ્રકાશમાં ભગવાનનાં અંગેઅંગ નીરખીને દર્શન કરી, ભક્ત આ જ ભાવના વ્યક્ત કરે છે કે આપનામાં - આપનાં અંગેઅંગમાં સમગ્રતયા મને હેત છે. આ પ્રમાણે આરતી એટલે ભગવદ્વરતિ વ્યક્ત કરતી જ્યોતિ. આ ક્રિયામાં એવી ભાવના પણ ભળેલી છે કે જેમ આરતીમાં વાટ બળે તેમ ભગવાનની સેવામાં મારો દેહ પણ હોમાઈ જાય, બળી જાય. એટલું જ નહિ, સેવાની જ્યોત ચાલુ રાખવા ભગવત્સ્નેહરૂપી તેલ પણ અખૂટ રહે. (તેલને સંસ્કૃતમાં સ્નેહ પણ કહે છે.) આમ, સ્નેહભરેલ જ્યોતનું સમર્પણ એટલે આરતી. વળી, જીવપ્રાણીમાત્ર પર કૃપા કરીને ભગવાને પંચભૂતની ભેટ આપી છે. સ્થિર રહેવા માટે પૃથ્વી રચી, જીવવા માટે જીવનજળ આપ્યું, ધાન્ય ઉત્પન્ન કરવા માટે સૂર્યચંદ્રરૂપી તેજ આપ્યું તથા અન્ન પકાવવા અગ્નિ તેમ જ અન્ન પચાવવા જઠરાગ્નિ આપ્યો, શ્વાસ-પ્રાણને ધારવા વાયુ ને હલન-ચલન માટે અવકાશ-આકાશ આપ્યો. પરમાત્માના આપણી ઉપરના આ ઋણને સંભારીને આ પંચભૂતોની ભેટ ભગવાનને ચરણે ધરવા આરતીમાં તે તે તત્ત્વોનાં વિવિધ પ્રતીકો સ્વીકારેલાં છે. શબ્દ એ આકાશનો ભાગ છે. આથી, નગારાં-ઘંટ અને આરતીગાનના શબ્દનો ધ્વનિ આકાશનું પ્રતીક છે. અગરબત્તી દ્વારા થતો ધૂપ વાયુનું પ્રતીક છે. દીવાની જ્યોત તેજનું પ્રતીક છે. જળપૂરિત શંખ એ જળનું પ્રતીક છે. દંડવત્

પ્રજ્ઞામમાં ભગવાનને ચરણે પૃથ્વી તત્ત્વ સમર્પિત કરવાનો ભાવ સમાયેલો છે. આ રીતે, આરતી એટલે પંચભૂતોનું પરમાત્માને સમર્પણ. આ જ ભાવને વ્યક્ત કરવા કેટલાંક મંદિરોમાં પંચભૂતના પ્રતીક સમી પાંચ વસ્તુઓથી જ આરતી ઉતારવામાં આવે છે. જેમ કે, ૧. પુષ્પ - પૃથ્વી (કારણ કે ગંધ એ પૃથ્વીનો ગુણ છે) ૨. જળપૂરિત શંખ - જળ ૩. દીવો - તેજ ૪. ચામર - વાયુ ૫. સફેદ વસ્ત્ર - આકાશ. આ પાંચ વસ્તુઓથી અનુક્રમે પ્રભુની આરતી ઉતારી પ્રભુનાં ચરણોમાં પંચભૂતો સમર્પણ કર્યાનો ભાવ વ્યક્ત કરે છે.

પ્ર.૧૪ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર નિબંધ લખો. - સામાન્યજ્ઞાન નિબંધ.
(પાંત્રીસ થી ચાલીસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૫)

નોંધ : નિબંધ એ મૌલિક વિષય છે, તેમાં આપેલ મુદ્દા ઉપરાંત બીજા ઘણા પાસા આવરી શકાય છે. જેમાં કે મૌલિકતા, સંપ્રદાય તથા અન્ય સંપ્રદાય વિષયક જ્ઞાન, કથાવાર્તાને આધારે વિષય વસ્તુની વિશેષ છણાવટ, અન્ય આધારભૂત સાહિત્યનો સહારો વગેરે મુદ્દાઓનો સમાવેશ થઈ શકે છે. પરીક્ષાર્થીએ વિષયને અનુરૂપ આ ઉપરાંત પણ બીજા પ્રસંગો લખ્યા હોય તો તે પણ માન્ય રાખી ગુણ આપવાં.

૧. ઉપનિષદોમાં નરતનુધારી અક્ષરબ્રહ્મ :- (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - ઓક્ટોમ્બર, ૨૦૧૧, પાના નં. ૫-૭, ૨૩)
(૧) પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ આ લોકમાં અવતાર ધારણ કરે છે ત્યારે મનુષ્યદેહ ધારીને (એટલે કે 'નરતનુધારી') પધારે છે. સાથે સાથે મુમુક્ષુઓનાં આત્યંતિક કલ્યાણ માટે સાથે અક્ષરબ્રહ્મને પણ નરતનુ ધારણ કરાવીને પોતાની સાથે લઈ આવે છે. આ વાત આપણાં શાસ્ત્રોમાં પ્રતિપાદિત થતી રહી છે. (૨) ઉપનિષદોમાં નરતનુધારી અક્ષરબ્રહ્મ : તદેજતિ એ અક્ષરબ્રહ્મ અવતરે છે - ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદ શુક્લ યુર્જવેદનો એક ભાગ - આ ઉપનિષદમાં પરબ્રહ્મની સાથે અક્ષરબ્રહ્મનાં સ્વરૂપ, ગુણ, ઐશ્વર્યો વગેરેનો ઉપદેશ - (ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદ-૫) મંત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે તદેજતિ એટલે એજતિ નો અર્થ ગતિ કરવી, જવું, અવતરવું. પરબ્રહ્મ અને અક્ષરબ્રહ્મ બંને મુમુક્ષુઓનાં કલ્યાણ માટે જ્યાં મુમુક્ષુઓ વસે છે તે લોકમાં અવતરે છે એવો આ મંત્રનો અર્થ - મનુષ્યના કલ્યાણ માટે અક્ષરબ્રહ્મ સજાતીય એટલે કે મનુષ્યરૂપે શરીર ધારણ કરીને આવે છે. આ કારણથી આપણો અધ્યાત્મ પથ સરળ બને, આનંદમય બને છે. (૩) વરિષ્ઠ પ્રજાનામ્ - પ્રત્યક્ષ અક્ષરબ્રહ્મ પરમ વરણીય બને છે. - અર્થવેદમાં આવેલા મુંડક ઉપનિષદના મંત્રોમાં પણ નરતનુધારી અક્ષરબ્રહ્મનો મહિમા - અંગિરા અને શૌનક ઋષિના સંવાદ દ્વારા આ મહિમા - અંગિરાજીના ઉપદેશ મંત્રના શબ્દો આવી: એજત પાણન્નિમિષ્ચ ચદેતજ્ઞાનવ..... વરેણ્યં પરં વિજ્ઞાનાદ્ વરિષ્ઠં પ્રજાનામ્ તદેતદ અક્ષરં બ્રહ્મ । મુંડકોપનિષદ ૨/૨/૧,૨ આવી: કહેતાં તે અક્ષરબ્રહ્મ આર્વિભૂત થાય છે. અનેક આત્માઓના ઉદ્ધાર માટે તે તે બ્રહ્માંડોમાં મનુષ્યરૂપ ધારી પ્રગટ થાય છે અને તે અક્ષરબ્રહ્મ એજત કહેતાં ગતિ કરે છે, ચાલે છે, વિચરણ કરે છે. પ્રાણત કહેતાં શ્વાસોચ્છવાસની ક્રિયા કરે છે. અનંત આત્માઓની આત્યંતિક મુક્તિ માટે દિવ્ય જીવન ધારી રાખે છે. નિમિષત કહેતાં તે અક્ષરબ્રહ્મ આંખો પણ પટપટાવે છે, જુએ છે. આપણે સજાતીય થવા માટે માનવદેહ ધરીને આપણી જેમ જ જોવું, બોલવું, ચાલવું, જમવું વગેરે સહજ ક્રિયાઓ કરે છે. આ અક્ષરબ્રહ્મ મુમુક્ષુઓ માટે વરેણ્યમ એટલે કે વરણીય છે. સર્મપિત થવા યોગ્ય છે. પ્રજાનાં વરિષ્ઠમ કહેતા સર્વ દેહધારીઓ માટે સર્વોત્કૃષ્ટ વરણીય, પ્રાર્થનીય અને શરણાગતિનું સર્વોચ્ચ સ્થાન. જેને તેને સમર્પિત ન થવાય, જેને તેને પ્રાર્થના ન કરાય, જેવા તેવાની શરણાગતિ ન લેવાય. શરણાગતિ માટે તો નરતનુધારી અક્ષરબ્રહ્મ પાસે જવું પડે. સાચા મુમુક્ષુઓ માટે સાચું સમર્પણસ્થાન આ લોકમાં પધારેલ અક્ષરબ્રહ્મ. (૪) ય: સર્વજ્ઞ: સર્વવિદ: પ્રત્યક્ષ અક્ષરબ્રહ્મની સર્વજ્ઞતા : અક્ષરબ્રહ્મ સર્વોત્કૃષ્ટ વરણીય શા માટે ? તો એના જવાબરૂપે અહીં એક શબ્દ સંભળાય છે વિજ્ઞાનાત્ વિજ્ઞાન એટલે સાક્ષાત્કાર. પ્રત્યક્ષ અનુભૂતિ. સર્વની સર્વકાલીન, સર્વાંગ સંપૂર્ણ અને યથાર્થ પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ. અક્ષરબ્રહ્મ બધું જાણે છે. જીવ, જગત, જગદીશને જાણે છે. બંધન અને તેનાં પરિણામો જાણે છે. બંધનથી મુક્તિનાં સાધન જાણે છે. સાધના અનુષ્ઠાનની પદ્ધતિ, કયા મુમુક્ષુએ કઈ સાધના કરવી, કયો મુમુક્ષુ કઈ સાધના કરી શકશે ? વગેરે બધું જ તેઓ પ્રત્યક્ષપણે જાણે છે. તેથી જ અંગિરા ઋષિ પ્રત્યક્ષ અક્ષરબ્રહ્મની આ વિશેષતાં ગણાવતાં બોલી ઊઠ્યા છે કે અક્ષરબ્રહ્મ સર્વજ્ઞ છે, બધું જાણે છે, એમનો આ મહિમા લોકમાં પ્રસદ્ધિ છે. મુંડકઉપનિષદ-૨/૨/૭ તેઓ જેવું અને જેટલું જાણે છે તેવું અને તેટલું આ સંસારમાં કોઈ જાણતું નથી. તેમણે ક્યાંયથી માહિતી મેળવવાની જરૂર નથી. અનુમાન કરવાની પણ તેમને જરૂર રહેતી નથી. ટૂંકમાં મનુષ્યરૂપે વિચરતું

અક્ષરબ્રહ્મ બ્રહ્મવિદ્યાનું મૂર્તિમાન સ્વરૂપ છે. તેથી જ આપણા સૌ માટે શરણાગતિનું સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાન. (૫) પ્રત્યક્ષ અક્ષરને જ આત્મા જાણો. અક્ષરબ્રહ્મને ઓળખીને તેમની સાથે જોડાવા પર અંગિરા ઋષિ ભાર મૂકે છે. હે વહાલા શિષ્યો ! બીજી બધી વાતો મૂકો અને એકમાત્ર આ અક્ષરબ્રહ્મને જ તમારો આત્મા જાણો (મુંડક ઉપનિષદ ૨/૨/૫) આ જ આજ્ઞા, આદેશ છે, સૂચન નથી. પોતાના આત્માની અક્ષરબ્રહ્મ સંગાથે એકતા કરવાનો આદેશ. અક્ષર સંગાથે આત્મબુદ્ધિનો આદેશ. તેમનામાં ઓતપ્રોત થવાનો આદેશ. ‘હું અક્ષર છું, બ્રહ્મ છું’ આ મનુષ્યરૂપે વિચરતું અક્ષરબ્રહ્મ મારું સ્વરૂપ એમ નિરંતર અનુસંધાન કરવાનો આદેશ છે. દૃઢ પ્રસંગ કરવાનો આદેશ અને આગ્રહ પણ - બીજી વાતો કરવામાં રખેને આ અક્ષરબ્રહ્મ નયનગોચર થઈ આપણાં સૌની વચ્ચે વિચરે છે તે સમજવાનું રહી જાય તેવી દહેશત છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ આ અગત્યનાં આદેશ આત્મબુદ્ધિ જેવી કોઈ સાધના નથી, સિદ્ધિ પણ નથી. કોઈ મુક્તમાં પણ આત્મા જોડાય નહિ તેમ ચોખ્ખો વિવેક સમજાવ્યો છે. (૬) બ્રહ્મ જ સાચા ગુરુ : બ્રહ્મવિદ્યાના સાચા ગુરુ કરવાની વાત આવી ત્યારે મુંડક ઉપનિષદમાં અક્ષરબ્રહ્મને જ યાદ કર્યા છે. મહર્ષિ અંગિરા કહે છે બ્રહ્મવિદ્યાનો સાક્ષાત્કાર પામવા માટે શ્રોત્રિયમ એટલે કે સર્વ શાસ્ત્રોનાં રહસ્યોનો સાક્ષાત્કાર ધરાવતા હોય અને પોતે સાક્ષાત્ અક્ષરબ્રહ્મ હોય, પરબ્રહ્મમાં નિત્ય સ્થિતિ, નિષ્ઠા ધરાવતાં હોય. વિશેષ વાત અહીં કરી છે કે ગુરુને અક્ષરબ્રહ્મ સમજવા કહ્યું નથી પણ અક્ષરબ્રહ્મને જ ગુરુ સમજવા. આનો અર્થ એ કે મનુષ્યરૂપે વિચરતા અક્ષરબ્રહ્મ સિવાય બીજા કોઈને ગુરુ થવાનો અધિકાર જ નથી - બ્રહ્મભાવ પામેલા - પરબ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર પામેલા મુક્તને પણ નહીં. બ્રહ્મવિદ્યા પામવાની આ શાસ્ત્રીય વ્યવસ્થા બ્રહ્મવિદ્યા માટે એક જ - ગુરુ ‘અક્ષરબ્રહ્મ’ બીજાને ગુરુ કરાય જ નહિ - બ્રહ્મવિદ્યાનો સાક્ષાત્કાર એટલે અક્ષરબ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર, પરબ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર. આ સાક્ષાત્કાર પામે તેને બ્રહ્મસ્થિતિનો અનુભવ. આ સાક્ષાત્કાર પામવા માટે અક્ષરબ્રહ્મને ઓળખ્યા વિના છૂટકો જ નથી. તેમનામાં આત્મબુદ્ધિ કર્યા વિના છૂટકો જ નથી પણ અક્ષરબ્રહ્મ શક્તિશાળી, માયાથી પર, સ્વભાવોથી વશ નથી પણ સ્વભાવો તેમને વશ છે. આ નયનગોચર અક્ષરબ્રહ્મ અમૃતમય પરબ્રહ્મને પામવાનો સેતુ (મુંડક ઉપનિષદ ૨-૨-૫) બંને કિનારા વચ્ચેનું માધ્યમ પરબ્રહ્મ સાથે મેળવી દેવાનો સેતુ. આપણને માયામાંથી ડૂબતા બચાવે છે - સંસાર પાર કરી પરમાત્માનો મેળાપ. કઠોપનિષદમાં યમરાજાએ નચિકેતાને આવી જ વાત સમજાવી છે. યઃ સેતુરીદાનાનામ્ અક્ષરં બ્રહ્મ યત પરમ્ । અભયં તિતીષ્ઠતં પારં નચિકેતં શકેમહિ (કઠોપનિષદ ૩-૨) શ્વેતાશ્વેતર ઉપનિષદમાં આ જ સિદ્ધાંત એક જુદા દૃષ્ટાંતથી સમજાવવામાં આવ્યો છે. ત્યાં કહ્યું છે બહમાંડુપેન પ્રતરેત વિદ્વાન શ્રોતાસિ સર્વાણિ ધ્યાવહાનિઃ । અર્થાત્ બુદ્ધિશાળી મનુષ્યે અક્ષરબ્રહ્મરૂપી નૌકાનો આશરો લઈ આ ભયંકર માયાના પ્રવાહને તરી જવું (શ્વેતાશ્વર ઉપનિષદ ૨-૮) (૭) ઉપસંહાર : આમ, મનુષ્ય દેહધારીને આપણા સૌની વચ્ચે વિચરતા અક્ષરબ્રહ્મનો મહિમા ઉપનિષદોમાં ખૂબ ઘૂંટાયો છે.

૨. **અક્ષરપુરુષોત્તમ સિદ્ધાંતનો કાશીમાં ઐતિહાસિક ઉદ્ઘોષ :-** (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૭, પાના નં. ૨૨-૨૬, ૨૮) બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજ દ્વારા આજથી એક શતાબ્દી પહેલાં ભગવાન સ્વામિનારાયણના મૌલિક વૈદિક તત્ત્વજ્ઞાન ‘સ્વામિનારાયણ દર્શન’ એટલે કે અક્ષરપુરુષોત્તમ સિદ્ધાંતનો ઉદ્ઘોષ - ત્યારે કોઈને કલ્પના પણ નહીં હોય કે આ તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉદ્ઘોષ સમગ્ર વિશ્વમા સંભળાશે. આ વાતની પ્રતીતિ કરાવતો ગૌરવવંતો પ્રસંગ વિદ્વાનોની વિખ્યાત નગરી કાશીમાં - તેમાં વિદ્વત્ પરિષદે ભગવાન સ્વામિનારાયણના તત્ત્વજ્ઞાનને હિંદુ ધર્મના એક સ્વતંત્ર અને મૌલિક તત્ત્વજ્ઞાન (સ્વામિનારાયણ વેદાંત) તરીકે સમર્થન આપીને તેની અક્ષરપુરુષોત્તમ દર્શન તરીકે ઘોષણા - આ વિદ્વતાભરી વિરલ સિદ્ધિના મૂળમાં બી.એ.પી.એસ. સ્વામિનારાયણ સંસ્થા દ્વારા પ્રકાશિત પ્રસ્થાનત્રયી, સ્વામિનારાયણ ભાષ્યો, વાદગ્રંથ અને ‘સ્વામિનારાયણ સિદ્ધાંત સુધા’ રહ્યાં છે. એકવીસમી સદીમાં બી.એ.પી.એસ. સ્વામિનારાયણ સંસ્થાના વિદ્વાન સંત પૂજ્ય ભદ્રેશદાસ સ્વામી દ્વારા રચાયેલ આ વિદ્વતાભર ગ્રંથોની ભૂમિકા. (૧) સ્વામિનારાયણ ભગવાન વચનામૃતોમાં વેદ-વેદાંતના સાર રૂપે મૌલિક તત્ત્વજ્ઞાનમાં અક્ષર અને પુરુષોત્તમનું વિરલ દાર્શનિક નિરૂપણ - આ તત્ત્વજ્ઞાનના વિસ્તાર માટે શ્રીજીમહારાજે સદ્ ગોપાળાનંદ સ્વામી, મુક્તાનંદ સ્વામી, નિત્યાનંદ સ્વામી વગેરે સંતોને સંસ્કૃતનું અધ્યયન - સંસ્કૃત અભ્યાસની એ પરંપરાને જીવંત રાખીને બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજે વૈદિક તત્ત્વજ્ઞાનમાં શાસ્ત્રીય અભ્યાસ કરીને, ભગવાન સ્વામિનારાયણના સમકાલિન સંતો-ભક્તો પાસેથી પ્રમાણિત માહિતી પ્રાપ્ત કરીને, ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણના વેદાંત તરીકે ‘અક્ષરપુરુષોત્તમ સિદ્ધાંત’ ને ઉદ્ઘોષ કર્યો હતો. યોગીજી મહારાજ પણ નવયુવાનોને પ્રેરણા આપીને

સંસ્કૃતનો અભ્યાસ - વૈદિક વાંગ્મયમાં વાયસ્પતિ પદ્ધતી અલંકૃત - સ્વામીશ્રીએ તો બ્રહ્મવિદ્યાના અધ્યયનને ચરમ ઉત્કર્ષ પર - તેઓ એક આર્ષદૃષ્ટ મહાપુરુષ, આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના પરમ જ્ઞાતા - વૈદિક દર્શનના મૂર્તિમંત સ્વરૂપ સમાન - તેઓની પ્રેરણાથી બી.એ.પી.એસ.ના વિદ્વાન સંત પૂ. ભદ્રેશદાસ સ્વામીએ ઉપનિષદ, બ્રહ્મસૂત્રો અને ભગવદ્ગીતા પર પ્રસ્થાનત્રયી ભાષ્ય રચ્યાં - સમગ્ર ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનના ઈતિહાસની એક વિરલ ઘટના. (૨) સ્વામીશ્રીએ આ ભાષ્યની રચનાથી વૈદિક તત્ત્વજ્ઞાનની આ અદ્વિતીય ગંગાધારા પર પૂર્ણવિરામ ન મૂક્યું પણ આ તત્ત્વજ્ઞાન પર સંસ્કૃતમાં વાદગ્રંથ રચવાનું સૂચન - આ વાદગ્રંથ એટલે વાદ શૈલીમાં તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી તમામ શંકાઓનું વૈદિક પ્રમાણો સાથે સમાધાન - તર્કબદ્ધ પ્રમાણબદ્ધ અને સ્પષ્ટતા - શુદ્ધ અભિગમ પૂર્વક રચાતો વાદગ્રંથ કોઈપણ સંપ્રદાયનું એક ગૌરવશિખર - સાંખ્ય, યોગ, વેદાંત આદિ દર્શનની વિરલ સિદ્ધિ તેથી જ સ્વામીશ્રી દ્વારા વાદગ્રંથ રચવાની આજ્ઞા - સ્વામીશ્રીની પ્રેરણા અનુસાર સંસ્થા દ્વારા ‘સ્વામિનારાયણ સિદ્ધાંત સુધા’ પરબ્રહ્મ સ્વામિનારાયણ પ્રબોધિતમ ‘અક્ષરપુરુષોત્તમ દર્શનમ્’ નામકરણ સાથે વિદ્વત્ જગતમાં પ્રસ્તુત - ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાન અને સંસ્કૃત અધ્યયનની મહાપીઠ કાશીમાં તત્ત્વજ્ઞાનની જે પરંપરા વિદ્વાનો દ્વારા માન્યતા પ્રાપ્ત થાય તે જ સર્વત્ર સંમાન્ય બને છે. આ પરંપરા શતાબ્દીઓથી ચાલી આવે છે તે મુજબ ‘સ્વામિનારાયણ સિદ્ધાંત સુધા’ ગ્રંથ કાશીના વિદ્વાનોની વિદ્વતા સભર સરાણ પર કસાયો અને અન્ય વેદાંતની જેમ તે મૌલિક તત્ત્વજ્ઞાન છે તેવું સમર્થન. ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનની મુખ્ય ધારામાં સ્વીકાર - આ એક ગૌરવ સમાન સિદ્ધિ. (૩) કાશી વિદ્વત્ પરિષદ એવી સંસ્થા જેને ભારતના વિવિધ આધ્યાત્મિક સિદ્ધાંતોને માન્યતા આપવાનો અધિકાર - તેથી સદીઓથી વિદ્વાનોમાં સંમાન્ય - તેમનો અભિપ્રાય પ્રમાણભૂત અને યોગ્ય ‘સ્વામિનારાયણ સિદ્ધાંત સુધા’ વાદગ્રંથથી પ્રભાવિત થયેલ કાશીના વિદ્વાનોનું સૂચન - કાશી વિદ્વત્ પરિષદને આ અદ્ભૂત ગ્રંથ દર્શાવવો. પરિષદના વિદ્વાન અધ્યક્ષ મહામહોપાધ્યાય રામચત્ત શુક્લને આ ગ્રંથો અસામાન્ય અને અતિ શાસ્ત્રીય ગ્રંથ જણાયા. સૌ સદસ્યોને ઉત્તમ કક્ષાનો ગ્રંથ છે તેવો અનુભવ - જેને સમર્થન આપવાની આવશ્યકતા. (૪) તા. ૩૧-૭-૨૦૧૭ના રોજ સમર્થન સત્ર - આ સત્રમાં વેદાંત, ન્યાય, વ્યાકરણ, જ્યોતિષ વગેરેના પ્રકાંડ વિદ્વાનો ઉપસ્થિત - પૂ. ભદ્રેશદાસ સ્વામીને નિમંત્રણ - દોઢ કલાક સુધી વિસ્તૃત શાસ્ત્રીય ચર્ચા - પ્રશ્નો પૂછ્યા - શાસ્ત્રીય અને વિદ્વતા સભર ઉત્તરોથી અધ્યક્ષશ્રીને સંતોષ - અધ્યક્ષે જાતે ગ્રંથો નીરખ્યા - કેટલાક શ્લોકોનું ભાષ્ય જાતે વાંચ્યું - તેઓના મનની અંદર ભાષ્ય ગ્રંથ અંગે જે શ્રેષ્ઠ વિભાવના હતી તે જ પ્રકારના આ ગ્રંથો હોવાથી તેઓએ આવકાર્યા - ઔપચારિકતા ખાતર ચર્ચા અને કૂટ પ્રશ્નોનું સમાધાન - પરંતુ આ અભૂતપૂર્વ ગ્રંથને સમર્થન આપવાનો નિર્ણય પરિષદે લીધો જ હતો. તેઓએ વર્તમાનકાળના શંકરાચાર્ય પરંપરાના આચાર્ય જેવી પૂ. ભદ્રેશદાસ સ્વામીની ભાષા અને શૈલી નિહાળી. (૫) આ દિવસે જ પૂ. ભદ્રેશદાસ સ્વામીની હાજરીમાં બીજું સત્ર - વિદ્વત્ પરિષદના વિદ્વાનોની પણ ઉપસ્થિતિમાં તેઓને અભિનંદન - સમર્થન આપવામાં આવે છે. વિદ્વાનો માટે આદરણીય, પાંડિત્ય શૈલીમાં લેખન - તેથી આ ગ્રંથ ભારતની સંસ્કૃતિ અને ભારતના ઉત્થાન માટે મહાન ઉપયોગી - ગ્રંથનું પૂજન આરતી - સંસ્થા વતી સૌ મહાનુભાવોને હાર તથા વસ્ત્ર અર્પણ. (૬) ત્યારબાદ મહામંત્રી દ્વારા ઘોષણાપત્રકનું વાંચન - આજ સુધી આ સંપ્રદાયના ‘સ્વામિનારાયણ વેદાંત’ને કોઈ વેદાંત સમજતું ન હતું. પરંતુ અમે ખૂબ સંતોષપૂર્વક ઘોષણા કરવાનું નક્કી કર્યું કે ‘સ્વામિનારાયણ વેદાંત’ એ જ ‘અક્ષરપુરુષોત્તમ દર્શન’ છે. જે રીતે શંકરાચાર્યનું ‘શાંકર વેદાંત’ અદ્વૈત વેદાંત તરીકે છે, રામાનુજાચાર્યનું વેદાંત વિશિષ્ટાદ્વૈત વેદાંત તરીકે, તે રીતે ભગવાન સ્વામિનારાયણનું સ્વામિનારાયણ વેદાંત એ અક્ષર પુરુષોત્તમ દર્શન જ છે. આ રીતે ભગવાન સ્વામિનારાયણનું અક્ષરપુરુષોત્તમ દર્શન એ દ્વૈત, અદ્વૈત, વિશિષ્ટદ્વૈત, ઈત્યાદિ કંઈ પ્રસિદ્ધ દર્શનો કરતાં એક વિલક્ષણ દર્શન છે. (૭) પરિષદના સભ્ય શ્રી રામકિશોર ત્રિપાઠીજી દ્વારા ગ્રંથની વિલક્ષણતા જણાવતાં કહ્યું, ‘આ સ્વામિનારાયણ ભાષ્ય ગ્રંથમાં અથાતો બ્રહ્મજિજ્ઞાસા સૂત્ર પર અત્યંત સરળ રીતે સિદ્ધ કર્યું છે.’ અહીં જે બ્રહ્મ છે તે અક્ષરબ્રહ્મ છે તે અક્ષરસ્વરૂપ બ્રહ્મ પણ છે, તો તે અક્ષરબ્રહ્મની જિજ્ઞાસા કેવી રીતે ન હોઈ શકે ? જિજ્ઞાસા બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ બંનેની છે. તૈતરીય ઉપનિષદમાં બંને બ્રહ્મની ચર્ચા માટે અહીં તેમણે અક્ષરબ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ બંનેને જિજ્ઞાસાના વિષય તરીકે દર્શાવ્યા છે તેથી આ ભાષ્ય વિલક્ષણ - અધ્યક્ષશ્રી રામચત્ત શુક્લજીએ કહ્યું, ‘તેઓને આ ભાષ્ય સારું લાગ્યું, તેમના અભ્યાસમા બધા ઉપનિષદ છે. પોતાના હસ્તે જ તેઓએ લખ્યું છે તેથી તેઓ પૂ. ભદ્રેશદાસ સ્વામીને પ્રમાણ આપે છે’ - સમર્થનમાં તાળીઓના નાદ સાથે સૌને સમર્થન આપવા જણાવ્યું.

સૌ સદસ્યોએ હસ્તલિખિત સમર્થન પત્રમાં હસ્તાક્ષર - ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ, અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજ તથા પ.પૂ. પ્રમુખ સ્વામી મહારાજનો જયઘોષ. (૮) મંત્રીશ્રી રામનારાયણ દ્વિવેદીએ વિશેષમાં કહ્યું ‘અમે સૌ એટલા માટે પ્રભાવિત છીએ કે છેલ્લી સદીઓથી આ પ્રકારનો ગ્રંથ લખાયો નથી.’ આ ભાષ્યો ૨૧મી સદીમાં લખાયાં તે સૌથી મોટી બાબત. ભાષ્યકાર પોતે જ વાદગ્રંથ લખે એવું આજ સુધી સંસ્કૃત જગતના ઇતિહાસમાં જાણ્યું નથી. આ નિમિત્તે સર્વને સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનું એક મૌલિક તત્ત્વજ્ઞાન છે તે વાતની સૌને જાણ - સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની વિવિધ શાખાઓના વિદ્વાનોને આ જ્ઞાન અંગે કોઈ વિશેષ જાણ નથી, તેથી વિદ્વાનો સમજતા કે સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં એમનું પોતાનું કોઈ આગવું તત્ત્વજ્ઞાન નથી. પણ આ પ્રસ્થાનત્રયીનાં ભાષ્યો અને ‘સ્વામિનારાયણ સિદ્ધાંત સુધા’ એ ગ્રંથને જ્યારે અમે નીરખ્યાં ત્યારે આશ્ચર્ય થયું કે સ્વામિનારાયણ ભગવાનનું એક સ્વતંત્ર તત્ત્વજ્ઞાન છે જે ‘સ્વામિનારાયણ વેદાંત’ છે ને તેનું નામ ‘અક્ષરપુરુષોત્તમ દર્શનમ્’ છે. (૯) અન્ય સૌ પંડિતોએ આ પ્રસ્થાનત્રયી સ્વામિનારાયણ ભાષ્યોને અને સ્વામિનારાયણ સિદ્ધાંત સુધા ગ્રંથને યુગનું અલૌકિક કાર્ય ગણાવ્યું. તે માટે સ્વામીશ્રીને ખૂબ જ હૃદયપૂર્વકનાં અભિવંદન સાથે બિરદાવીને કહ્યું કે આવા મહાન બ્રહ્મસ્વરૂપ સંતનો સંકલ્પ અને તેમની દિવ્ય પ્રેરણા શક્તિ હોય ત્યારે જ આ પ્રકારનાં શાસ્ત્રોની રચના થઈ શકે. અન્યથા આ યુગમાં આવું કાર્ય અસંભવિત. **ઉપસંહાર :** આમ યુગોથી વિદ્વાનોની નગરી ગણાતા કાશીમાં આ તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉદ્ઘોષ - સ્વામીશ્રી અને પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ મહંત સ્વામી મહારાજના દિવ્ય આશીર્વાદથી બી.એ.પી.એસ. સ્વામિનારાયણ સંસ્થાના ઇતિહાસનું કીર્તિમાન રચાઈ ગયું. આ સમિતિમાં સમર્થનપત્ર અને ઘોષણાપત્ર અર્પણ કર્યાં. પરંતુ આ સંસ્થા આંગણે આવીને મોટા સમારોહમાં જાહેરમાં આ પત્રો સંસ્થાને અર્પણ કરવાની ઈચ્છા - અને દિલ્હીમાં સ્વામિનારાયણ અક્ષરધામ પરિસરમાં આ સમારોહ યોજાઈ ગયો.

૩. **શ્રી નીલકંઠની અજોડ હિમાલયયાત્રા :-** (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - જુલાઈ, ૨૦૧૭, પાના નં. ૪૬-૫૦)
- હિમાલયના બર્ફિલા વાયરાઓનો સૂસવાટ હિમપ્રાત અને હિમવર્ષા ભલભલા શુરવીરોને મૃત્યુની શ્વેત ચાદરમાં લપેટી દે તેવા ભયાનક - ભલભલાનાં હૈયાં હિમાલયના આવા શિખરો પર જવાની કલ્પનામાત્રથી ભાંગી પડે ત્યાં આ કાતિલ ઠંડીમાં એક અગિયાર વર્ષનો ફૂલથી કોમળ દેહધારી બાળક જઈ રહ્યો છે. તેનો હેતુ એક અકલ્પ્ય અને અતુલ ઇતિહાસ કંડારવા જઈ રહ્યો છે. (૧) આ બાળક કહેતા કિશોરનું નામ નીલકંઠ - ફૂલ સમી એની આંખોમાં નિશ્ચયનો ઝગારો - બર્ફિલી ધરતી પર ચાલી ચાલીને છોલાઈ ગયેલા ઉઘાડા કોમળ પગ જડ થઈ ગયા હતા. પરંતુ એ લોહી નીકળતા ચરણની અડગતા હિમાલય કરતાં વધુ દૃઢ, મક્કમ - ન કોઈ સાધન, ન કોઈ સહારો, ન કોઈ ઉખ્ખાનો અંગારો, ન તો કોઈ વૃક્ષની છાયા, ન તો કોઈ આસનની માયા તો પછી શું હતું તેનું લક્ષ્ય ? અયોધ્યાથી યાત્રાનો પ્રારંભ પણ અંત અયોધ્યા ન હતો - તેનું લક્ષ્ય અગમ્ય. (૨) અયોધ્યા પાસેનું પવિત્ર નાનકડું છપૈયા ગામ એ એનું જન્મ સ્થાન. નામ ધનશ્યામ, પિતા ધર્મદેવ અને ભક્તિમાતાને ૧૦ વર્ષ સુધી પોતાના દિવ્ય સાંનિધ્યનું સુખ અર્પણ - માતા-પિતાને અંતિમ ગતિ આપીને આ લાડકવાયા પુત્રનો ગૃહત્યાગ - સર્ચું નદીમાં જાતને વહેતી મૂકીને આ કઠોર માર્ગ લેવાનો ચોક્કસ હેતુ - અયોધ્યાથી અમરપુર, લોધેશ્વર, નૈમિષારણ્ય, સહેજાપુર, બરેલી, નારદવન, બહાદુરપુર, હરિદ્વાર, તપોવન, લક્ષ્મણઝૂલા, શ્રીપુર, ગુપ્તકાશી, બદરીનાથ, કેદારનાથ વગેરે સ્થળોની આ યાત્રામાં કેવાં કષ્ટો વેઠ્યાં હશે ? આ કષ્ટો વચ્ચે પણ તેમની પ્રતિભા અજોડ - તપ, સંયમ, સાહસ, સંઘર્ષ, સેવા, સ્નેહ, શૌર્ય, નિર્ભીક્તા જેવા અનેક ગુણોથી છલકાતા બાળયોગી નીલકંઠનું ઠેર ઠેર અદ્ભૂત આકર્ષણ - દિવ્યતા અને અદ્ભૂતતાના તેમજ અનેક ગુણોની ગાથા ગાતું આ યાત્રાની જીવંતતાનો અનુભવ એટલે એનિમેશન વીડિયો પ્રકાશન - ‘નીલકંઠ એન્ડ ધ સ્નોઝ ઓફ ધ હિમાલયાઝ’ (નીલકંઠ અને બર્ફિલા હિમાલય) - અયોધ્યાથી બદરીનાથ શ્રદ્ધા અને અસ્તિત્વના સંઘર્ષની એક અસંભવિત યાત્રા (૩) બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રમુખસ્વામી મહારાજની પ્રેરણાથી શરૂ થયેલ અને પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ મહંત સ્વામી મહારાજના આશીર્વાદથી ગતિમાન થયેલ આ એનિમેશન શ્રેણી ભગવાન સ્વામિનારાયણની દિવ્ય અનુભૂતિ - આ એનિમેશન શ્રેણીનું ચર્તુથ પુષ્પ શ્રી નીલકંઠની અયોધ્યાથી શરૂ થયેલ બદરીનાથની કઠોર યાત્રાનું દર્શન - તેમાં પણ કેદારનાથથી બદરીનાથ સુધી ખેડેલી હિમાલય યાત્રા અત્યંત રોમાંચક - અનેક સાહસવીરોની ગાથાઓમાં બાળક નીલકંઠની ગાથા એક અને અદ્વિતીય. રોમાંચક સંગીત, સાઉન્ડ ઈફેક્ટનું અદ્ભૂત સંયોજન દ્વારા યાત્રાનો અજોડ અનુભવ. (૪) તા. ૨૫-૫-૨૦૧૭ અમદાવાદના મંદિર ખાતે વિશાળ સભાગૃહમાં હજારો હરિભક્તોની ઉપસ્થિતિમાં પરમ પૂજ્ય મહંત

સ્વામી મહારાજના સાંનિધ્યમાં આ એનિમેશન વીડિયો પ્રકાશનના અવિસ્મરણીય ઉદ્ઘાટનનો સમારોહ વિશાળ સ્ક્રીન પર દર્શાવાતા દ્રશ્યો દ્વારા નીલકંઠ યાત્રાનો અનુભવ થતો હતો. પૂ. અક્ષરવત્સલ સ્વામી દ્વારા દસ્તાવેજ સંદર્ભ સાથે આ કઠિનતમ યાત્રાની ઝાંખી - પ્રાસંગિક ઉદ્બોધનમાં પૂ. ડૉ. સ્વામીએ શ્રી નીલકંઠના પગલે કેવી રીતે અને કેવું જીવવું તેનું માર્ગદર્શન - ત્યારબાદ પૂ. ઈશ્વરચરણ સ્વામી દ્વારા પ્રેરક ઉદ્બોધન (૫) પૂ. ઈશ્વરચરણ સ્વામીનું વક્તવ્ય - આ વીડિયોથી નીલકંઠ વર્ણીનો યત્કિંચિત મહિમા સમજાશે. તેઓ પ્રત્યે વધારે આકર્ષણ થશે. ફક્ત ૪૯ વર્ષ સુધી આ પૃથ્વી પરના તેમના અલૌકિક કાર્યનો મહિમા દેઢ થશે. આપણને પ્રશ્ન થાય કે આવા અવતારી પુરુષ આ પૃથ્વી પર ? - છપૈયામાં પ્રાગટ્ય અને લક્ષ્ય ગુજરાત - આખા દેશની સાત વર્ષ સુધી યાત્રા - ૨૦૦ વર્ષ પહેલાં નીલકંઠ જ્યારે વિચર્યા ત્યારે ભારતમાં ઠેર ઠેર ફક્ત જંગલો - ભયાનક હિંસક પ્રાણીઓ - કલ્પના પણ ન થઈ શકે એવું ભયંકર વાતાવરણ - આવા સંજોગોમાં શા માટે આવી કઠિન યાત્રા ? તેનો જવાબ તેઓએ આ યાત્રા દરમ્યાન જ આપ્યો છે. અનેક જિજ્ઞાસુઓના પ્રશ્નોના જવાબરૂપે નીલકંઠ વર્ણીએ કહ્યું કે ‘અમારી યાત્રા કલ્યાણયાત્રા છે. અનંત જીવો અમારા સંબંધમાં આવે એમને અમારાં દર્શન - સ્પર્શ થાય એ બધાનું કલ્યાણ થાય એના માટે અમારું આ પરિભ્રમણ - આપણે ખૂબ ભાગ્યશાળી કે નીલકંઠવર્ણી ગુજરાતમાં આવીને સ્થિર થયા. તેના પ્રતાપે આપણને આ સંપ્રદાય, ધર્મ-નિયમ અને આજે આવા પ્રગટ સત્પુરુષની પ્રાપ્તિ - આ ખૂબ રોમાંચક અને ગદ્ગદિત થઈ જવાય તેવી વાત - આ ડી.વી.ડી. નીરખતાં અહોભાવ - મહારાજનો મહિમા આપણા અંતરમાં સતત ગુંજતો રહે એવી વસ્તુ ડી.વી.ડી. રૂપે તૈયાર થઈ છે. (૬) આ ડી.વી.ડી.ના કાર્યમાં સેવા આપનારા સ્વયંસેવકોનો આભાર વ્યક્ત. પ.પૂ. મહંત સ્વામી તરફથી અંતરના આશીર્વાદ - આ ફિલ્મની પ્રકલ્પના પ્રેરણામૂર્તિ સ્વામીશ્રીએ શરૂઆતની ૨૫ મિનિટ આ ફિલ્મ નિહાળી અને રાજીપો દશાવ્યો - આશીર્વાદ - પૂ. મહંત સ્વામીના આશીર્વાદ સર્વે સ્વયંસેવકો, શ્રીજીસ્વરૂપદાસ સ્વામી, પૂ. ઈશ્વરચરણદાસ સ્વામી દરેકને અભિનંદન આપતાં કહ્યું ‘માન્યામાં ન આવે તેવું કાર્ય - મંદિરના ખૂણામાં જ ખૂબ ઓછા ખર્ચે કાર્ય થયું. સૌની સખત મહેનત છે. રાત-દિવસ જોયા વગર કાર્ય - નિષ્ઠા પૂર્વકની બુદ્ધિ પૂર્વકની મહેનત કરી છે. (૭) શ્રીજીમહારાજને પડદા પર લાવવા તે તો ઉપરનું કાર્ય પણ મહારાજે જે કર્યું છે તે કલ્પનાતીત - સાડા અગિયાર વર્ષની વયે પગમાં જોડા નહીં છતાંય જંગલ, બરફવર્ષા આ બધું કલ્પના બહારની વાત છતાં કલ્પના નથી. મહારાજ સાક્ષાત્ આ લોકમાં પધાર્યા. ભગવાન સિવાય આ કાર્ય કોઈથી ન થઈ શકે. દરેકને ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ આપ્યા. આવનારાં અનેક વર્ષો સુધી આ ડી.વી.ડી. પ્રકાશન શ્રી નીલકંઠ વર્ણી તરીકે ભગવાન સ્વામિનારાયણે કરેલી અજોડ હિમાલય યાત્રાનો સૌને અનુભવ કરાવશે.

॥ સમાપ્ત ॥